

Bijen houden

- Aanpak Aziatische hoornaar
- Dracht in de herfst
- Imkeren zonder behandelen
- Studiedagen november

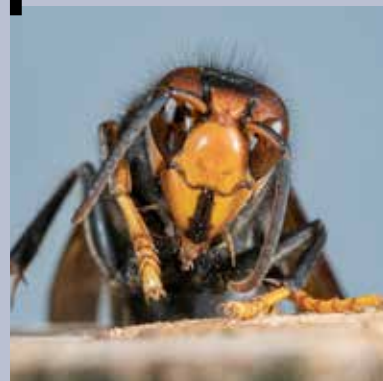
5

NBV

NEDERLANDSE
BIJENHOUDERSVERENIGING

In dit nummer:

Aanpak Aziatische hoornaar

- 7 Zoemzoem
Thuiskomen
- 8 Wilde bijen
Look-alikes van bijen
- 12 Beginnende imkers
Inwintering van een bijenvolk
- 14 Het lied der dwaze bijen
- 16 Nokvol bijen
- 18 De lezer schrijft

132 volgers op Instagram
www.instagram.com/nbv_bijenhouders

4.211 volgers op Facebook
Volg de NBV op Facebook voor de laatste nieuwtjes over de vereniging en de bijenhouderij: www.facebook.com/NederlandseBijenhoudersvereniging

Colofon

Bijenhouden Jaargang 17, nummer 5, oktober 2023. Oplage 9600 ex. Uitgegeven door de NBV. Verschijnt zes keer per jaar, omstreeks 1/2, 1/4, 1/6, 1/8, 1/10, 1/12. ISSN 0926-3357.

Redactie

Feikje Breimer (hoofdredacteur), Henk van der Scheer (eindredacteur), Abe Maaijen (beeldredacteur), Sarah van Broekhoven, Wietse Bruinsma, Kees van Heemert, Job de Jonge.

Vormgeving en opmaak

www.gaw.nl (Marieke Eijdt).
Druk www.tuijtel.com.

Verzending PostNL vervoert *Bijenhouden* en compenseert de volledige CO₂-uitstoot hiervan.

Omslagfoto

Kinderen bij een observatiekast op de bijenmarkt in Uddel. Foto Abe Maaijen

Redactiesecretariaat

Marga Canters, Stationsweg 94a, 6711 PW Ede, 0317-422422.
redactie@bijenhouders.nl

Adverteren

Advertenties voor particulieren of incidentele opheffingsuitverkoop in 'Vraag en aanbod' € 10 per 20 woorden, elk extra woord € 0,25. Bedrijven plaatsen altijd een handelsadvertentie. Tarieven zie www.bijenhouders.nl/media-en-promotie/actueel-en-media.

Bijdragen inzenden

Kopij uiterlijk 8 weken vóór verschijning aanleveren bij redactiesecretariaat. Aankondigingen en korte berichten uiterlijk 6 weken tevoren. Voor opgave van advertenties geldt 4 weken. Tekst per e-mail. Foto's (jpg, min. 2 Mb) per e-mail of naar www.bijenhouders.nl/uploadtool. Gelieve geen artikelen in te sturen die al elders gepubliceerd zijn.

Disclaimer

Alle in dit blad gepubliceerde inzichten en meningen zijn voor rekening van de auteurs. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen te redigeren of in te korten. Advertenties en bijsluiters vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie. Over plaatsing van handelsadvertenties beslist de NBV. Overname artikelen en illustraties, met bronvermelding ná toestemming van de redactie.

NBV Bureau

Telefonisch bereikbaar op ma t/m vrij 10-14 u, te bezoeken op afspraak. Stationsweg 94a, 6711 PW Ede, 0317-422422.
info@bijenhouders.nl
www.bijenhouders.nl
iban NL62 ABNA 0539042897.
Aanmelden voor Imkernieuws: www.bijenhouders.nl/media-en-promotie/actueel-en-media/imkernieuws

Ziek of dood bijenvolk?

Imkers die een ziek of dood bijenvolk constateren moeten zich wenden tot de Bijengezondheidscoördinator. Te vinden via de volgende link: www.bijenhouders.nl/bijenwerk/bijengezondheidscoördinatoren.

Ziet u heel veel dode bijen in en voor de kast, terwijl er genoeg voer is, dan kan bespuiting van een gewas in de omgeving de oorzaak zijn.

Neem contact op met de NVWA: 0900-0388 of mail naar info@nvwa.nl.

De NBV heeft de ANBI-status. Door deze status is het voor u mogelijk om fiscaal aantrekkelijk een schenking aan de NBV te doen.

Jaarkleur voor een jaar eindigend op
0/5: ■ | 1/6: □ | 2/7: ■ | 3/8: ■ | 4/9: ■

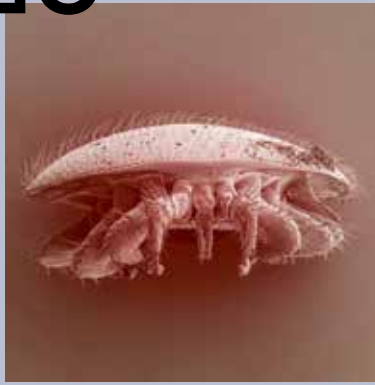

10

Dracht in de herfst

28

Imkeren zonder behandelen

39

Studiedagen november

20 Over de grens
Het effect van drie
bedrijfsmethoden op
overwintering en
honingproductie in de VS

22 Ziektes
Vijftig jaar imkerervaring en toch
gefopt door de bijen

24 Bijen op Stand

26 Imkers uit Aalten en de lerende
natuur

31 Goed geschoten

32 Biejen en imkers, biezunder volk
Waar rook is, is ook vuur...

33 Verwilderen van de natuur
Rewilding in ons dichtbevolkte
land

36 Landelijke Open imkerijdagen
2023

38 NBV Mail vanuit het bestuur |
Agenda

42 NBV Biodiversiteit

44 NBV Nieuws

45 Lief en Leed

Ervaring

Vol enthousiasme volgden vader en dochter de lokale beginnerscursus imkeren. Zoals gebruikelijk kregen beide cursisten een eigen volkje mee naar huis. Dochter verhuisde dus vader schepte in zijn eentje tevreden twee zwermen en zodoende stonden er vier bijenkasten keurig op een rijtje in de bloemrijke tuin. De jaarlijkse mierenzuurronde die de lokale imkervereniging alle imkers aanbiedt sloeg hij over. Hij had iets gelezen over natuurlijk imkeren en besloot alles wat betreft zijn bijen aan de natuur over te laten. Geen varroa-bestrijding, geen inwintering, geen controle op voldoende voedsel. Dat zijn vier volken in het voorjaar weg waren schreef hij toe aan verdwijnsiekte. De collega imkers knikten maar, en nee, toevallig had niemand een nieuw volkje beschikbaar...

In dit nummer leest u meer over imkeren zonder behandelen in het artikel over dit onderwerp van redacteur Henk van der Scheer. De conclusie is dat dit mogelijk is maar niet zonder zorg en aandacht.

Zoveel imkers zoveel manieren om om te gaan met bijen. Veelal putten beginnende imkers graag uit de tientallen jaren

ervaring van oudere imkers. Bijengezondheidsdeskundige Chrys Charpentier schrijft in dit nummer van *Bijenhouden* over een imker die zelfs met 50 jaar ervaring nog voor verrassingen komt te staan. In november kunt u op verschillende plaatsen in Nederland of gewoon thuis via internet weer tal van studiedagen en lezingen bijwonen. Het overzicht vindt u terug in dit nummer van *Bijenhouden*. Delen van ervaringen en open staan voor verschil van inzicht helpt iedere imker vooruit. Een betrekkelijk nieuw onderwerp is de komst van de Aziatische hoornaar en hoe daar mee om te gaan. De ervaringen met deze invasie exoot zijn voor iedereen recent. De gevolgen lijken zonder ingrijpen groot op de korte termijn. 'Niks doen is geen optie!' waarschuwt de Taskforce Aziatische Hoornaar. Het interview met Leontine Uijthof en Erwin Lankheet over de Aziatische hoornaar en de aanpak is absoluut het lezen waard.

Veel leesplezier en blij nieuwsgierig.

Feikje Breimer
hoofdredacteur

Interview met Leontine Uijthof en Erwin Lankheet

Tekst Feikje Breimer

Foto Feikje Breimer

Foto Patrick Boterman, Vespawatchers

Aziatische hoornaar bedreigt bijen en insecten

Samenwerken aanpak Aziatische hoornaar noodzaak

Jagende Aziatische hoornaars kunnen in een middag tijd een paar honderd honingbijen vangen. Ze bijten ze in stukjes en voeren het borststuk van de bij aan hun larven. Zo'n 30% van het voedsel bestaat uit honingbijen; de overige 70% zijn hommels, solitaire bijen en andere insecten. Toen imker Leontine Uijthof deze informatie kreeg, schrok ze enorm. "Zonder ingrijpen op korte termijn zal dit een ramp zijn voor de biodiversiteit." Samen met bijengezondheidscoördinator Erwin Lankheet verdiepte zij zich in het onderwerp en geeft ze presentaties aan imkerverenigingen.

Informatieavond Ruurlo

Op donderdagavond 29 juni gaven Leontine en Erwin in Ruurlo voor de 22^e keer hun presentatie. "Ja, we dachten het bij vier presentaties te houden, maar dat bleek een illusie," lacht Leontine. "Er blijkt onder imkers een grote behoefte aan informatie. Veel oudere imkers herinneren zich de opkomst van de varroamijt van veertig jaar geleden en zien de noodzaak van een snelle aanpak. In theorie zou je kunnen wachten tot de natuur het zelf oplost, maar de biodiversiteit in Nederland staat dusdanig onder druk dat nu niets doen een ecologische ramp op gaat leveren. Wanneer je met elkaar actief koninginnen opspoort en werksters volgt naar hun nest kun je de ergste gevolgen voorkomen. En ja, het is dweilen met de kraan open. Maar op deze manier kunnen we het met elkaar beheersbaar houden."

Opmars

"Sinds 2004 is de Aziatische hoornaar bezig met een opmars in Europa," leggen Leontine en Erwin aan het begin van iedere presentatie uit. "Waarschijnlijk arriveerde de eerste koningin in de haven van Marseille in een scheepslading uit Azië. Imkers in het zuidelijke deel van Frankrijk waren totaal niet voorbereid op wat er zich afspeelde. In enkele jaren tijd is het imkeren hier vrijwel onmogelijk geworden, in Spanje hebben imkers zeker 50% van hun volken verloren. Er zijn weinig gegevens over de gevolgen voor andere insecten in deze gebieden, maar gezien het menu van de Aziatische hoornaar heeft de biodiversiteit een enorme slag gekregen. De Aziatische hoornaar vangt wat ze te pakken kan krijgen. Onderzoek laat zien dat solitaire bijen minder lang de bloemen bezoeken als deze hoornaars in de buurt jagen, het beïnvloedt dus ook de bestuiving van wilde planten. Als vrouwelijke bestuivers tot prooi dienen, kunnen ze geen nieuwe generatie nakomelingen voortbrengen; dubbele schade."

Niks doen geen optie

"Nu niks doen is geen optie," legt Leontine uit. "De roofzucht en de vaardigheid om honingbijen en andere insecten te vangen van deze hoornaar is ongekend. Ik was echt ontdaan toen ik de filmpjes van jagende Aziatische hoornaars zag. Onze inheemse insecten hebben geen schijn van kans, ze weten domweg niet hoe ze hiermee moeten omgaan. Een enkel volk honingbijen zal proberen een Aziatische hoornaar in te ballen, zoals ze dat met de Europese hoornaar gewend zijn. De Aziatische hoornaar kan echter veel hogere temperaturen verdragen en gaat op die manier niet dood."

Hoornaarvlinder. Foto Canva-JAH

Erwin maakte voor de presentaties op kaartjes inzichtelijk hoe snel de opmars verloopt. In zijn documentatie voor zijn werkzaamheden als bijengezondheidscoördinator komt de hoornaar al sinds 2017 voor. "In 2017 was er incidenteel een melding, inmiddels gaat het om tientallen meldingen in Nederland. Vorig jaar zijn er dertig nesten van de Aziatische hoornaar in Zeeland ondanks de melding niet opgeruimd door de provincie. Je ziet aan de cijfers dat de toename in deze provincie dan ook enorm is."

Invasieve exoot

De Aziatische hoornaar is inmiddels opgenomen op de Unielijst van de EU-verordening invasieve exoten. Maar daarmee is er nog geen effectieve bestrijding. Verontruste imkers in België hebben de handen ineens geslagen en zochten naar manieren om de opmars te stuiten. De verschillende methodes die hier zijn ontwikkeld, pasten René Jansen en Rob Voesten toe in Limburg en Noord-Brabant. Het gaat hier om selectieve vallen, waarmee je koninginnen in het voor- en najaar vangt en wiekpotten met lokstoffen, waarmee werksters in de zomer worden gevonden en vervolgens worden gevolgd naar hun nest. Rob Voesten heeft inmiddels een methode ontwikkeld om de nesten te vernietigen. Meer hierover stond te lezen in *Bijenhouden* april 2023.

In de eerste presentaties die Erwin en Leontine gaven merkten ze dat veel imkers dachten dat ze konden wachten op instanties als de provincie, de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), de Wageningse universiteit (WUR) of de NBV. Inmiddels is Leontine actief in de Taskforce bestrijding Aziatische hoornaar met vertegenwoordigers vanuit de NBV, Imkers Nederland en de WUR. De man die op de eerste avond een opmerking maakte over de noodzaak om de NVWA te betrekken bleek een gepensioneerd medewerker van deze instantie te zijn en is op pad gegaan om actieve betrokkenheid te realiseren. Op dinsdag 10 oktober

Totaal per provincie 20 juli 2023											
	Koningin			Nesten			Werkster?	Totalen			Totaal
	Dood	Levend	Onbekend	Dood	Levend	Onbekend	Locatie	Dood	Levend	Onbekend	
Zeeland	90	19	21	44	1	4	17	134	20	25	196
Brabant	43	7	5	30	0	2	17	73	7	7	104
Limburg	16	4	4	14	0	0	11	30	4	4	49
Zuid-Holland	4	1	1	5	0	1	0	9	1	2	12
Noord-Holland	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Gelderland	5	0	0	2	0	0	0	7	0	0	7
Flevoland	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1
Drenthe	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1
Utrecht	1	0	0	2	0	0	0	3	0	0	4
Totalen	159	32	31	99	1	7	46	258	33	38	375

Overzicht waargenomen hoornaars in 2023

geeft Leontine Uijthof een webinar over de Aziatische hoornaar. Het webinar is gratis te volgen voor leden én niet leden. Aanmelden voor het webinar kan op bijenhouders.nl/webinars.

Bewustwording

Toch verwachten Erwin en Leontine vooral resultaat van de oplettendheid van imkers en doen ze een beroep om na te gaan wat u zelf kunt doen. Heb je contacten met instanties en organisaties, ga ermee aan de slag. Heb je een 3D printer, ga valinlopen printen. Erwin ligt het plan toe: "Ons plan was om in Overijssel bewustwording te realiseren en dat andere imkers deze taak van ons overnemen in de rest van Nederland. Gelukkig blijken imkers vooral praktische mensen te zijn. Hoe komen we aan selectieve vallen? vragen ze ons. Hoe maak je een wiekpot? En welke lokstof gebruik je daarin. Op dit gebied is er in België al wat meer kennis. Van hen hebben we het recept voor de lokstof met wijn, bier en suiker. Door de alcohol lok je hiermee geen bijen, bijvoorbeeld."

De imkervereniging 'Steunt Elkander' uit Ruurlo neemt de verenigingsnaam heel letterlijk. Voor alle leden hebben ze een selectieve val aangeschaft en op de informatieavond hebben ze omliggende verenigingen uitgenodigd. Ruim vijftig imkers luisteren aandachtig naar de presentatie. Op tafel staan diverse vallen en wiekpotten uitgesteld. Wie zelf handig is besteld de inloop voor de val bij iemand die ze met een 3D-printer maakt en monteert deze vervolgens in een plastic box. "Maar let op!" waarschuwt Leontine. "Controleer zo'n val twee maal daags en laat de onvermijdelijke bijvangst zo snel mogelijk los. Het is natuurlijk niet de bedoeling om met deze methode nog meer insecten onnodig te doden. En weet zeker dat je in staat bent om een Aziatische hoornaar te herkennen. Sommige vlinders zoals de hoornaarvlinder en vliegen lijken er sprekend op en zijn volstrekt onschuldig. En onze eigen Europese hoornaar moeten we koesteren. Die is volstrekt onschuldig!" Kijk op de website van de NBV voor meer informatie over de Aziatische hoornaar (onder het kopje Thema's). ●

Stappen voor imkers en imkerverenigingen

- Organiseer een informatiebijeenkomst voor alle leden
- Leer de Aziatische hoornaar herkennen
- Wijs een coördinator Aziatische hoornaar aan
- Zoek iemand die kan 3D-printen en maak inlopen
- Schaf alvast inlopen aan en maak selectieve vallen
- Leg uit hoe je wiekpotten met lokstof maakt en gebruikt
- Spoor in het voor- en najaar koningen op
- Spoor in de zomer werksters op en volg deze naar het nest
- Voer de vondst van een Aziatische hoornaar in op Waarneming.nl
- Roep gespecialiseerde hulp in bij de vondst van een nest
- Probeer niets zelf, een imkerpak biedt onvoldoende bescherming
- Sla geen andere insecten dood, sla geen werksters dood (volg ze)
- Informeer de plaatselijke media met de juiste informatie

Weetjes

- Een koningin kan 50 kilometer vliegen om een nieuw nest te vestigen
- Een koningin maakt eerst een klein embryonest met een paar werksters
- Wanneer het eerste nest te klein wordt verhuizen de wespen naar een nieuw nest
- Het tweede nest kan zo groot als een skippybal worden
- Het nest hangt vaak (erg) hoog in een boom
- De Aziatische hoornaar verdedigt haar nest uitzonderlijk agressief
- De wespen kunnen niet alleen steken maar kunnen ook met gif spuiten
- Per nest zijn zo'n 100.000 prooien nodig
- Een nest brengt 50 tot 750 nieuwe koninginnen voort in de herfst
- 10% van hen slaagt in het maken van een nieuw nest

Thuiskomen

Tekst en foto Feikje Breimer

In de jaren vijftig van de vorige eeuw verhuisde mijn Friese tante naar Canada. Met brieven onderhield ze contact met haar moeder en haar broers. Mijn Friese oma, Beppe, spaarde jarenlang en kon aan het einde van de jaren zestig op reis naar Canada. Na vijftien jaar zagen moeder en dochter elkaar voor het eerst weer in levende lijve. Mijn vier neven herinneren zich dat bezoek nog, omdat Beppe hen kneep, voor haar een vertrouwde methode om zonen in het gareel te houden. En aangezien ze geen Engels sprak vatte ze vrijwel iedere opmerking van de luidruchtige jongens op als brutaal en kneep ze hen in de arm. "Luister naar je moeder!" riep ze dan.

Nog vijf jaar later konden mijn oom en tante voor het eerst terug naar Nederland. Mijn vader filmde dit in zwart-wit met zijn ultramoderne 8 mm camera. Wat waren ze gelukkig om elkaar weer terug te zien. Het is een van mijn favoriete filmpjes dat ik inmiddels veilig op een memory-stick bewaar. Dit geluk op film sprak mij enorm aan en veertig jaar geleden vloog ik op mijn beurt van mijn spaargeld als vijftienjarige in mijn eentje naar mijn tante in Canada. Zonder enige belemmering kon ik op Schiphol een grote fles citroenjenever kopen voor mijn oom en advocaat voor mijn tante. Toen ik na drie dagen, bevangen door jet-lag en een lichte vorm van heimwee, wat stillletjes op de bank zat beschouwde mijn tante dat als het moment om de advocaat aan te

breken. Heerlijk met slagroom, dus lepelden wij advocaat met slagroom. Lekker op ijs! Dus wij aten een bakje vanilleijs met advocaat. Een droog plakje cake krijgt er weer smaak van. Dus wij aten cake met advocaat. Alles in één middag, dus de jet-lag verdween als sneeuw voor de zon en de heimwee kreeg geen kans om door te breken. Jaren later vroeg ik mijn tante pas hoe zij omging met haar heimwee. "Terug naar Nederland gaan helpt niet," legde ze mij uit. "Mijn heimwee is naar hoe het was in de jaren vijftig in Friesland. Dat is weg, hoe vaak je ook terug kunt vliegen, die tijd is weg."

Daar moest ik aan denken toen ik een tijdje terug een bijenkast verplaatste. Voldoende afstand tussen de oude en

nieuwe locatie, dacht ik. Maar vroeg in de ochtend hingen er toch opvallend veel bijen rond op de oude plek zonder kast. Zoekend naar een verleden dat was verdwenen. Dat idee stemde wat treurig en ik had een fles advocaat kunnen grijpen om dat gevoel te bestrijden. Maar zoals iedere imker weet is er een veel gezondere methode om sombere gedachtes te bestrijden. Gewoon een tijdje naast een bijenkast gaan zitten en kijken wat er zoal heen en weer vliegt. Niets mooier dan een vliegende bij op een foto. De wegvliegende bijen gaan veel te snel voor mijn fotografisch talent, maar de thuiskomende bijen vliegen als de Boeing 747 uit de jaren 80 trefzeker naar de vliegplank op een beheerste manier die mij blij maakt. Thuiskomen, heerlijk. ●

Wilde bijen in mijn tuin

Tekst en foto's Annette van Berkel

Look-alikes van bijen

Als je bezig bent met bijen, valt op dat er een heleboel vliegen zijn die op bijen lijken. Omdat vogels geleerd hebben dat bijen steken, blijven ze ook af van vliegen die sterk op bijen lijken. Dit fenomeen heet mimicry. Zelfs als mens moet je soms wel twee keer kijken of je met een bij te maken hebt of met een vlieg.

Vlieg of bij?

Ik vind het makkelijkst zichtbare verschil de voelsprietten. Vliegen hebben heel korte sprietten (drie leden) terwijl bijen lange voelsprietten (12 of 13 leden) hebben. Een paar andere kenmerken om vliegen van bijen te onderscheiden: vliegen hebben een enkel paar vleugels en bijen een dubbel paar. Vliegen hebben grotere ogen dan bijen die bij mannetjes op het midden van de kop tegen elkaar aan komen. Sommige van deze look-alikes hebben een relatie met bijen die verder gaat dan het uiterlijk. Andere helemaal niet. Ik behandel er hier een aantal.

Bijvliegen

Bijvliegen (*Eristalis* sp.) heten niet voor niets bijvlieg: het is een op bijen lijkende groep grote zweefvliegen (8-17 mm). Ze zijn doorgaans bruin met gelige vlekken op het achterlijf en houden hun vleugels iets gespreid. Van de 14 Nederlandse soorten is de helft algemeen. Je komt ze vaak tegen op bloemen. Vrouwjes leggen hun eieren meestal in water met veel organisch materiaal. Hier eten de larven micro-organismen. Ik bespreek hier twee soorten.

Blinde bij

Een van de grootste (14-17 mm) en meest algemene bijvliegen is de blinde bij (*Eristalis tenax*). Blinde bijen hebben een karakteristieke dubbele rij haren op de ogen. Zij worden veel in tuinen gezien en worden daar vaak voor honingbijen aangezien. Het gevolg is dat door minder ingewijden soms in publicaties over (honing)bijen een foto van een blinde bij geplaatst wordt. Hun vleugels staan als een delta van het lichaam af; honingbijen leggen de vleugels tegen hunlijf aan.

Blinde bijen zijn jaarrond te zien. In oktober vliegen ze massaal op de klimop. Het gezoem is dan soms niet eens van de honingbijen maar van deze vliegen. Een deel van de vrouwtjes overwintert. Op een beetje warme dagen in de winter zijn ze een van de eerste insecten die je op beschutte plekjes ziet zonnen en drinken op winterbloeiende bloemen.

Hommelbijvlieg

De hommelbijvlieg (*Eristalis intricaria*) is een van de mooiste bijvliegen die ik ken. Het beestje is over het hele lichaam behaard in de kleuren van een hommel. Vandaar de naam hommelbijvlieg. Mannetjes hebben in het voorjaar en zomer vaak een territorium in mijn tuin. Ze zweven op 1,5 meter hoogte op een warme open plek in afwachting van passerende vrouwtjes. Dit gezweef wordt afgewisseld met zonnen en drinken op bloemen. Zonnen doet een mannetje ook op je vinger als je die heel langzaam naar hem toe beweegt. De soort vliegt van eind maart tot en met augustus in twee overlappende generaties en is algemeen.

Hommelreus

De hommelreus (*Volucella bombylans*) doet zijn naam eer aan: het is een grote zweefvlieg (17 mm) en lijkt sterk op een hommel. Er komen meerdere kleurvormen voor die sterk lijken op de verschillende algemene hommelse soorten. De vorm *bombylans* lijkt op de steenhommel, de vorm *plumata* op het aardhommelcomplex en de minst algemene vorm *haemorrhoidalis* op de weidehommel. De gelijkenis is zo sterk dat ik bij hommeltellingen geregeld goed moet kijken of ik met een hommeltelster te maken heb of met een hommelreus.

Blinde bij, vrouwtje

Hommelbivlieg, mannetje

Hommelreus vorm plumata, mannetje

Hommelreus vorm bombylans, vrouwtje

Hommelreus vorm haemorrhoidalis, vrouwtje

Hommelreuzen lijken niet alleen op hommels, maar zijn er voor hun voortplanting ook afhankelijk van. Zij leggen hun eitjes in een hommelnest. Het vrouwtje vindt het nest op de geur. Om binnen te komen poetst ze zich zeer uitgebreid, zodat ze geen eigen geur meedraagt. Uiteindelijk loopt ze, op een moment dat er even geen bewakers zijn, in gedrukte houding achter een binnenkomende hommels het nest in. Zo komt ze geen andere hommels tegen. Contact met de hommels in het nest wordt vermeden. Vervolgens is ze 10 tot 40 minuten in het nest bezig en legt er haar eitjes. De larven eten afval in het nest en zijn doorgaans niet schadelijk

voor de hommels. De kleurvorm van de hommels zegt niets over welke hommelsoort het vrouwtje gebruikt. Het zegt hoogstens iets over welke hommels het meest voorkomen in een gebied. De kans dat vogels ervaring hebben met deze hommels is groot en dus dat ze ook de erop lijkende hommelsreuzen met rust laten.

De hommelsreus is voor mij geen tuinsoor. Ik kom ze vooral tegen in de wat natuurlijker omgeving van mijn woonplaats. ●

Dracht in de herfst

Tekst Albert van IJssel

In de periode oktober-november nadert het einde van de drachten. Ik ken eigenlijk maar vijf drachten die in die periode nog bevlogen kunnen worden als het weer meewerkt. Dat zijn lamsoor (*Limonium vulgare*), reuzenbalsemien (*Impatiens glandulifera*), witte klaver (*Trifolium repens*), gewone berenklauw (*Heracleum sphondylium*) en klimop (*Hedera helix*). Daarnaast bloeien er nog wel een aantal plantensoorten, maar die komen gewoonlijk niet in grote aantallen voor, zoals bijvoorbeeld Chinese anemoon (*Anemone hupehensis*), enkelbloemige herfstaster (*Aster ageratoides*) en paarse dovenetel (*Lamium purpureum*). Overigens zijn er nog wel meer bloemsoorten die in oktober bloeien; twee zelfs nog tot in november. En twee bloeien in november en gaan na de vorst weer door in het voorjaar. Dat zijn eigenlijk meer winterbloeiers. Ik heb de soorten in tabelvorm samengevat. Dat zijn zowel bloemplanten in de natuur als in parken en tuinen.

Bloei en dracht in de herfst

De tabel met plantennamen is toch wat langer geworden dan ik eerst dacht, dankzij het doorvlooiën van het *Plantenvademecum* van Arie Koster. Wel heb ik me daarbij beperkt tot die planten die een beoordeling van 3 of meer kregen (op een schaal van 1-5) voor het leveren van voldoende tot veel nectar en/of stuifmeel (N/P). Als u rondom de bijenvolken de biodiversiteit van herfstplanten wilt uitbreiden, dan hebt u dus wat te kiezen. Een truc om die bloemplanten nog zo laat in het jaar te laten doorbloeien, is om ze in de zomer een keer een beetje te snoeien. Dat gaat vooral op voor struiken. Gewoonlijk is de temperatuur in de herfst niet hoog genoeg voor de bloemen om het stuifmeel los te laten en de nectar af te scheiden. Daarom is de dracht in het najaar in ons land in het algemeen beperkt en de oogst van honing te verwaarlozen. Toch zullen imkers in de buurt van bomen begroeid met klimop verbaasd zijn over de hoeveelheid 'wintervoer' die in het nieuwe seizoen nog aanwezig is. De bijen hebben er na het voeren met invert-suiker in september dus nog aardig wat bijgehaald. Maar dat is altijd achteraf praten.

Uiteindelijk gaat het in de herfst vooral om het halen van stuifmeel. Volwassen bijen hebben eigenlijk alleen maar nectar/honing/suiker nodig voor hun arbeid en dat is voldoende voorradig in het nest als u de volken hebt ingewin-

Witte klaver in weiland. Foto Albert van IJssel

terd. Nee, stuifmeel is vooral van belang voor larven en jonge bijen die nog moeten groeien. De koningin begint al in de winter met het leggen van de eitjes en drie dagen later moet er dan stuifmeel zijn als voeding van de larven.

Klimop

In de herfst is van de genoemde drachten klimop eigenlijk de belangrijkste voor de meeste imkers. Van oorsprong komen de klimopsoorten uit zuidelijk Europa en Noordwest-Afrika. Wij hebben maar één soort: *Hedera helix*. In ons land komen twee soorten klimopstengels voor: jeugdige en volwassen. Jeugdige zijn na ongeveer vijf jaar

Honingbij op mahonia. Foto Abe Maaijen

volwassen en kunnen dan bloemknoppen vormen.

De klimop begint zijn leven als kruiper, het liefst in de schaduw. In die fase is klimop een bodembedekker. Om te

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Bloei-periode	Nectar/Pollen (3→5)
basilicum	<i>Ocimum basilicum</i>	jun-okt	N (3)
blauwe spirea	<i>Caryopteris clandonensis</i>	sep-okt	N (5)
Chinese anemoon	<i>Anemone hupehensis</i>	aug-okt	P (4)
cosmea	<i>Cosmos bipinnatus</i>	jul-okt	N+P (5)
dahlia	<i>Dahlia species</i> (enkelbloemige)	jul-okt	N+P (5)
fuchsia	<i>Fuchsia magellanica</i>	jul-nov	N+P (5)
gewone berenklaauw	<i>Heracleum sphondylium</i>	jun-okt	N+P (3)
grasklokje	<i>Campanula rotundifolia</i>	jun-okt	N+P (3)
grote weegbree	<i>Plantago major</i>	mei-okt	P (3)
herfstaster	<i>Aster ageratoides</i>	aug-okt	N+P (5)
herfsttijloos	<i>Colchicum autumnale</i>	sep-okt	N+P (3)
klimop	<i>Hedera helix</i>	sep-nov	N+P (5)
klokbloem	<i>Nolana humifusa</i>	jun-okt	N (5)
lamsoor	<i>Limonium vulgare</i>	jul-okt	N+P (5)
mahoniestruik	<i>Mahonia japonica</i>	nov- jan/apr	N+P (4)
najaarskrokus	<i>Crocus kolschyanus</i>	sep-okt	N+P (5)
paarse dovenetel	<i>Lamium purpureum</i>	mrt-okt	N+P (3)
prunus-soort	<i>Prunus subhirtella</i> 'Autumnalis'	nov-apr	N+P (3)
reuzenbalsemien	<i>Impatiens glandulifera</i>	jul-okt	N+P (3)
robertskruid	<i>Geranium robertianum</i>	mei-okt	N+P (3)
rode zonnehoed	<i>Echinacea purpurea</i>	jul-okt	N (3)
stalkaars	<i>Verbascum densiflorum</i>	jul-okt	P (3)
stinkende gouwe	<i>Chelidonium majus</i>	mei-okt	P (3)
witte klaver	<i>Trifolium repens</i>	mei-okt	N+P (5)
ijzerhard (stijf)	<i>Verbena bonariensis</i>	jul-okt	N (3)
ijzerhard	<i>Verbena officinalis</i>	jun-okt	N+P (3)
zonnebloem	<i>Helianthus annuus</i>	jul-okt	N+P (5)

Tabel herfstbloeiërs

kunnen bloeien en zich daarmee te kunnen voortplanten via zaden in kleine, zwarte bessen, moeten de stengels omhoog naar het zonlicht toe. Bomen bieden hiertoe de mogelijkheid, net als stenen muren. Om te bloeien moeten de stengels echter niet omhoog blijven groeien, maar hangende scheuten gaan vormen.

Klimop bloeit met geelgroene bolvormige schermen. Het stuifmeel is geelgroen en er wordt veel nectar geproduceerd. Reden voor diverse insecten om klimop te bevliegen. In de avonden kunnen er talloze soorten motvlinders op de bloeiwijzen zitten naast zweefvliegen, bijen en wespen. Die doen zich allemaal te goed aan het laatste buffet. De dof zwarte bessen rijpen na de winter en zijn dan een lekkernij voor vogels, maar niet voor mensen, want die bessen zijn giftig. De vogels zorgen via hun ontlasting voor de verspreiding van de onverteerbare zaden.

In tuincentra is het ras 'Arborescens' te koop. Dat is de bloeiende vorm van klimop. Het begroeiën van bomen met klimop is niet nadelig voor die boom. De plant hecht zich slechts met kleine worteltjes aan de boom, maar haalt daar geen vocht en voedsel uit. Klimop is namelijk geworteld in de grond en haalt daar zijn voeding. Het afkappen bij de enkels van de klimopstengels om de boom te beschermen tegen het aftappen van voedsel is dan ook onzinnig. Het enige nadeel van de begroeiing is dat een begroeiende boom daarmee ook bladeren in de winter heeft en daardoor wat gevoeliger is voor stormschade. Maar een voordeel is dat kleine vogels als mussen, mezen, winterkoninkjes en goudhaantjes in de altijd groene begroeiing hun nesten kunnen bouwen. Klimop: een mooie laatbloeiër die van belang is voor de biodiversiteit. ●

Bloei van klimop. Foto Albert van IJssel

Nodeloos afgekapt stengels van klimop. Foto Albert van IJssel

Prunus subhirtella 'Autumnalis'. Foto Canva- Whiteway

Inwintering van een bijenvolk

Tekst Piet Steffen, Leraar Imkeren.

Als ik dit schrijf is de zomerdracht nog in volle gang, maar het bijenvolk is zich al aan het voorbereiden op de komende winter. Na 21 juni worden de dagen korter; in een maand scheidt het een uur licht per dag (30 keer 2 minuten = 60 minuten).

Het gaat bijna geruisloos, maar als je er op let is het goed merkbaar. Ook de dracht loopt langzaam af. De planten zetten zaad aan, vaak een gevolg van het goede werk van de bijen en andere insecten. De heide heeft gebloeid in augustus/september en in de Biesbosch bloeit de reuzenbalsemien nog volop. In de rest van het land begint de koningin de eitjesproductie terug te schroeven.

Honing eraf halen

Natuurlijk wilt u honing slingeren. Haal in ieder geval de honingkamer eraf, maar laat twee kantramen met honing in de broedkamer zitten. Slinger de honing in een schone ruimte. Wilt u de honing verkopen, dan zijn daar regels voor. Deze kunt u nalezen in het cursusboek. Een schoon potje en een mooi etiket doen wonderen. De geslingerde ramen moet u goed opbergen. De wasmot weet er wel raad mee. Hebt u geen plaats, zet dan de ramen onder het volk; de bijen

maken de raten schoon en de ventilatie in de kast zorgt ervoor dat de ramen goed blijven. Daarmee verkleint u ook de kans op muizenvraat. U kunt ze volgend jaar weer gebruiken.

Volkssterkte

Een bijenvolk kan overwinteren op 10 of 11 ramen. Grote volken kunnen op twee bakken (= 20 of 22 ramen) overwinteren. Als een volk in augustus nog meer dan negen ramen broed heeft is er sprake van een groot volk. Ik ga nu even uit van een 10 of 11-raams volk. Honingkamer eraf en het volk op 10 of 11 ramen zetten. Twee kantramen met honing en 8 of 9 ramen met broed en bijen. Dekplank erop met gat en een voerbakje van twee liter erop.

Ruilen

De imker neemt de honing af. Dat is de wintervoorraad voor het volk. We ruilen de dure honing tegen "goedkope" suiker. U kunt kant en klare tankjes wintervoer (invertsuiker) kopen.

Eén tankje is voldoende voor één volk. Zelf suiker oplossen kan natuurlijk ook: 3 kg suiker op 2 liter water. Aan de kook brengen en daarna roeren totdat de suiker opgelost is. Blijf er wel bij tijdens het koken, want als het overkookt dan plakt de hele keuken. Af laten koelen en 's avonds voeren.

Voertoestellen

Er zijn meerdere mogelijkheden om te voeren, bijvoorbeeld met een tweeliter voerbakje. Bij de Segeberger bijenkast zit een handige voerbak, daar kan acht liter voer in. En er is een voerbak met de maat van een spaarkastraam, die hang je in de broedkamer aan de zijkant. Je moet wel steeds het volk lastig vallen door de kast open te maken om dit voerraam bij te vullen. U zult versteld staan hoe snel het voerbakje leeg is. Een fantastische prestatie van het bijenvolk, dat dacht alles al klaar te hebben met de honingvoorraad in de nazomer.

Voerbak op de kast. Foto Abe Maaijen

Wasmot larve. Foto Diana Meester

Wasmot. Foto Abe Maaijen

Het bijenvolk

In de nazomer gaat de koningin minder eitjes leggen. Er komt ruimte in het broednest; het gesloten broed loopt uit. Het wintervoer wordt in een prachtige krans opgeslagen. Hierin schuilt ook een gevaar. In het laatste broed plant ook de varroamijt zich voort. Hebt u de mijtenpopulatie klein gehouden door middel van bestrijding, dan zal de schade aan de winterbijen meevallen. Hebt u de bestrijding niet voldoende uitgevoerd, dan kan het zijn dat mijten in het herfstbroed toeslaan. Gevolg: wanneer u volgend seizoen de kast opent is er geen bij meer te zien. Jammer van al het werk.

Wanneer beginnen met invoeren?

Let op de dracht. Loopt die af in uw regio, neem dan de honing af en begin met inwinteren. Meestal is dat in september. Reist u naar de heide, dan kan u pas na de heidehoningoogst beginnen met inwinteren. In 1985 toen ik mijn basisdiploma haalde was de regel; **wees klaar met inwinteren voor 1 oktober**. De bijen hebben wel een bepaalde temperatuur nodig om de suiker in te dampen en op te slaan.

Vorig jaar vlogen de bijen op 1 november nog en konden ze het wintervoer nog makkelijk opnemen. Neem geen risico, want als het te koud wordt kan het volk de suiker niet meer verwerken. Mocht u dat desondanks toch overkomen dan is een pak suikerdeeg bovenop het volk leggen een oplossing. Wel de verpakking van het suikerdeeg opensnijden. Een voerbak, maat spaarkast, ondersteboven op het pak suikerdeeg leggen is dan een oplossing om voldoende ruimte te maken.

De wintertros

Het broed is allemaal uitgelopen, de winterbijen en de koningin zitten binnenin de voederkrans. De suiker daarin is de brandstof om het volk warm te houden. De temperatuur kan wel naar $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$ zakken, maar er is geen broed meer dat warm moet worden gehouden. Gelukkig is kou niet het grootste gevaar in winter. Bijenvolken in het noorden van Scandinavië overwinteren bij temperaturen van $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$. In de winter is vocht een grote vijand. Tocht helpt ook niet mee. Dan zijn er nog muizen, koolmezen en spechten, die het bijenvolk kunnen verstoren. Het vlieggat verkleinen kan helpen evenals

Honing in potjes. Foto Abe Maaijen

een muizenrooster voor de ingang plaatsen. De schuiflade liever niet onder de gaasbodem laten. Dat geeft meer vocht in de kast.

De oude korfimmers

Zij wisten het al: **Mes in het koren, Nieuw bijenjaar geboren**. Laten wij die wijsheid deze periode in de praktijk brengen. Succes met het inwinteren. ●

Anno 1608

Het lied der dwaze bijen

Tekst Nico van der Woude, foto's Abe Maaijen

*Een geur van hoger honing
verbitterde de bloemen,
een geur van hoger honing
verdreef ons uit de woning.*

*Die geur en een zacht zoemen
in het azuur bevrozen,
die geur en een zacht zoemen,
een steeds herhaald niet-noemen,*

*ried ons, ach roekelozen,
de tuinen op te geven,
riep ons, ach roekelozen,
naar raadselige rozen.*

*Ver van ons volk en leven
zijn wij naar avonturen
ver van ons volk en leven
jubelend voortgedreven.*

*Niemand kan van nature
zijn hartstocht onderbreken,
niemand kan van nature
in lijve de dood verduren.*

*Steeds heviger bezweken,
steeds helderder doorschonen,
steeds heviger bezweken
naar het ontwijkend teken,*

*stegen wij en verdwenen,
ontvoerd, ontlijfd, ontworven,
stegen wij en verdwenen
als glinsteringen henen.-*

*Het sneeuwt, wij zijn gestorven,
huiswaarts omlaag gedwereld,
het sneeuwt, wij zijn gestorven,
het sneeuwt tussen de korven.*

Een geur van hoger honing, M. Nijhoff,
Bert Bakker, paperback, 168 pagina's
ISBN 9035109155

Als eerzaam neerlandicus ken ik natuurlijk *Het lied der dwaze bijen* van Martinus Nijhoff, maar dit stukkie over imkeren moet welhaast bescheiden en ootmoedig beginnen. Hier spreekt namelijk iemand die zichzelf bepaald nog geen imker mag noemen. Hier praat een groentje, een beginneling. Sinds maart volg ik namelijk de basis-cursus.

Daar gaat wikken en wegen aan vooraf. Is die bij iets voor mij? Wel of niet aanmelden? Enfin, de stoute schoenen toch maar aangetrokken. Zoiets pak ik overigens doorwrocht aan. Ik spreek een imkerende collega, ik kijk menig Youtubefilmpje en ik lees Pohl.

Theorielessen

Op 6 maart is het dan zo ver: de eerste van vijf theorielessen. Druk, zo naast de dagelijkse gang van zaken, maar machtig en prachtig om te doen. Bevlogen cursusleiders reppen van *Apis mellifera*, BRIAS, varroamijt, jaarcyclus. Er gaat een wereld voor me open. Onontbeerlijke kennis, natuurlijk. Veel is het echter soms wel. Het is een hele geruststelling, dat mijn medecursisten er net zo over denken. Meer feiten dan bijen dus en dat vliegt de argeloze cursist soms aan. Dat geldt al helemaal voor deze jongen, want die heeft maar

bar weinig kennis van wat er groeit en bloeit en dan moet hij het ook nog eens onderbrengen in heuse drachtkaarten - en dat dan nog per seizoen. Er zit vooruitgang in. De nieuwkomer hijst zich, gehandschoend en gewapend met een kloeke kastbeitel, op zaterdag 22 april voor het eerst in een pak met kap. In die praktijkles openen we de kast echt - en dan, terwijl het om mij heen zoemt en ik voor het eerst van mijn leven kastaampjes sta te lichten, weet ik ineens weer waarom.

Geen toeval

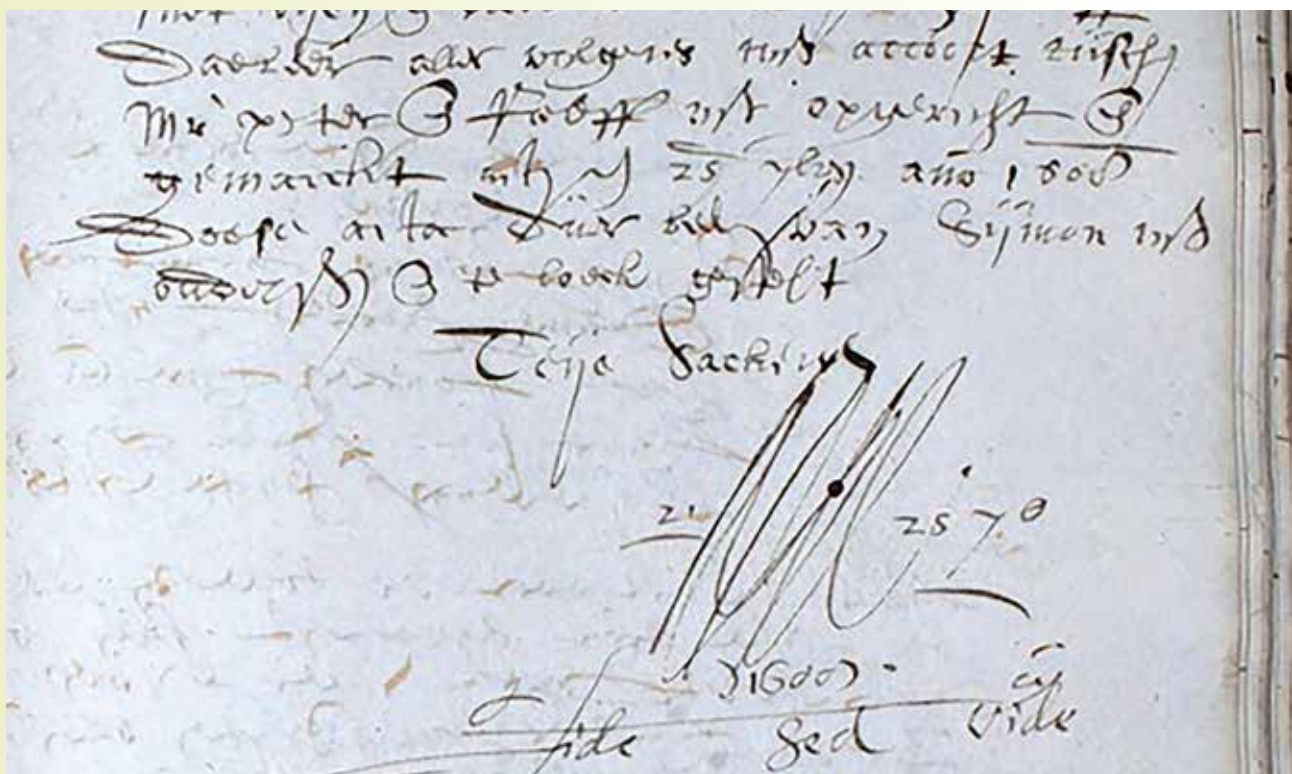
'*Gott würfelt nicht!*', toeval bestaat niet, aldus Einstein en het afgelopen voorjaar zie ik opeens overal in mijn tuin hommels, insecten en bijen. Ik ben dus nog niet van die bijen af. Sterker nog, ik tref de nijvere beestjes plotseling aan in onvermoede gebieden. Dat zit zo. Een mens heeft meer hobby's. Als geschiedenisbeest en geestdriftig genealoog doe ik al jaren archiefonderzoek en over de resultaten daarvan schrijf ik dan weer boeken en artikelen (zie: www.nicovanderwoude.nl).

Wat dat te maken heeft met bijen? Wel, die beestjes vliegen ineens echt overal. Ik tref in het nedergerechtsarchief van Opsterland (een grietenij in Friesland) bijgaande akte aan, opgemaakt op 25 september 1608.

Denkelijk kan niet iedereen dit oude schrift uit de akte lezen. Een korte toelichting. Symen Wybrans verklaart voor het gerecht van Opsterland twee korven met bijen te hebben ontvangen van Roeloff Jochums. In de akte is overigens sprake van mijn voorvader mr. Peter (Hendriks) en de zwierige handtekening onder de akte is van secretaris Teye Saeckes, een broer trouwens van mijn directe voorvader Sierck Saeckes.

De vermelding in het Opsterlandse recesboek (OPS 9 38) zal zeker niet de oudste of de enige akte zijn waarin bijen of immenkorven opduiken. Van bijen wordt al eeuwenlang gewag gemaakt, al in de Klassieke Oudheid en dus ook meer dan vier eeuwen geleden al. Imkeren mag dan voor mij nieuw zijn, het is een overoud gebruik. Opmerkelijk blijft het allemaal wel. De ondertekening van de brave Teye Saeckes eindigt trouwens met een heuse wapenspreuk. *Fide sed vide* staat er. Vrij vertaald is dat: vertrouw, maar let goed op, zie toe op wie u vertrouwt - en dat devies past dan wonderwel zowel in 1608 als in 2023 weer bij de imker en de bijtjes.

Nico van der Woude, Ternaard

Akte uit het nedergerechtsarchief van Opsterland.

Nokvol bijen

Tekst en foto's Abe Maaijen

Ik kreeg in juni de kans een heel bijzondere bijenverhuizing op beeld vast te leggen. In Rhoon moest een bijenvolk in de nok van een woning plaats maken voor isolatiemateriaal. Twee imkers waagden zich aan de klus. Het filmpje dat ik op YouTube plaatste noemde ik 'Dancing with bees'.

Het is al aardig warm als ik mij tegen 9 uur meld aan de Kruisvaarder in Rhoon. Hier moet het gaan gebeuren. Onder de dakpannen van de woning zit een bijenvolk. De burens vertellen mij dat het volk er kort na de bouw van het huis, nu 38 jaar geleden, is terecht gekomen. Jaren terug hebben de vorige bewoners het volk laten bestrijden, maar dat had geen resultaat.

Isoleren

De huidige bewoners willen het dak gaan isoleren. Dat is echter met de inwoning van een bijenvolk erg lastig. Ze willen graag het volk levend laten verhuizen. Hiervoor hebben ze contact opgenomen met Lucinda Keuken (imkervereniging Voorne Putten). Lucinda is een beginnend imker en heeft de ervaren Tom Dullaart (Ambrosiusgilde Rotterdam) om hulp gevraagd. Bij de eerste inspectie een week geleden bleek dat het volk tussen de constructie is gehuisvest. Daardoor wordt het een omvangrijke operatie, de imkers zullen het dak moeten openza-

gen. Tom en Lucinda hijsen zich in het imkerpak en brengen de nodige spullen via de dakkapel naar boven. Ik ga eveneens in imkerpak op het uiteinde van het dakkapel staan om de harde werkers

niet in de weg te lopen. Tom en Lucinda verwijderen de eerste dakpannen en al snel komt de invliegopening in beeld: een naad tussen de constructieplaten. Tom zet de zaag in het dakbescho-

De dakkapel is een mooie basis om vanaf te werken.

De invlieg opening, een naad tussen het dakbescho-

ten binnen enkele minuten staan we in een wolk van bijen. Een halve vierkante meter gaat open en het nest komt in beeld. Dat blijkt nog veel groter dan verwacht. Met een oppervlakte van 1,5 m² en twintig cm diep.

Geagiteerd

Ik besluit om de verdere werkzaamheden vanaf de grond verder te volgen, op het dak is het wel heel erg vol met geagiteerd rondvliegende bijen...

Tom zaagt en sloopst verder en zelfs beneden op straat worden de bijen flink lastig. Maar wat zou u zelf doen als u uit uw huis gegooid werd?

Met mijn drone probeer ik foto's en een filmpje te maken. Dat valt niet mee. Er vliegen zoveel bijen rond het apparaat, dat de sensoren in de war raken. Als hij

Het is een drukte op het dak.

Stukken raat gevuld met honing worden losgemaakt.

De raten zijn aan het dagbeschot vastgebouwd.

na een paar minuten weer aan de grond staat is er van de drone weinig herkenbaar. Hij ziet er uit als een gehaktmolen door de resten van vermalen bijen. Die drone stuur ik wijselijk geen tweede keer naar boven. In de korte vliegtijd heb ik opnames kunnen maken van een dansende imker die het behoorlijk te verduren krijgt van honderden woedende bijen. Toch lukt het de imkers samen het nest stukje bij beetje los te maken. Broedraat hangen ze netjes in raampjes met behulp van elastieken. Honingraat gaat in een grote bak en darrenraat in een andere bak.

Koningin

Opeens een gejuich vanaf het dak; de koningin is gevonden! Hare majesteit gaat in een kluisje tussen de raten met broed. Na tweeënhalv uur hard werken zit het complete volk in de kast. Die blijft bovenop de dakkapel staan tot in de avond de rust wat is terug gekeerd en de kast naar beneden getakeld kan worden. Terwijl dat gebeurt hangt er een flinke baard bijen onder. De volgende dag bel ik Lucinda en vraag hoe het met haar en de bijen gaat. Ze reageert enthousiast. "Wat een mooi avontuur was dat! Vet gaaf, maar alles

plakt!" Het volk is een dag later 's avonds opgehaald en naar de bijenstal verplaatst. U vindt het filmpje op <https://youtu.be/QJ0AvV9WfQ0>. 🍷

De lezer schrijft

Geachte redactie,

Met veel genoegen lees ik ons verenigingsblad *Bijenhouden*. Ook de artikelen over de richtlijnen voor plaatsing van bijenvolken heb ik met interesse gelezen omdat het ons imkers ook wat argumenten geeft in gesprek te gaan met degenen die vinden dat onze bijen de wilde bij zouden verdringen. Toch zit het me niet lekker dat we elk jaar minder oogst hebben dan jaren geleden en heb ik nog eens kritisch naar de onderliggende cijfers gekeken en ben ook gaan rekenen. Mijn conclusies zijn voorlopig dat er veel te weinig foerageergebied is voor het aantal bijenvolken. Nog daargelaten, dat de kwaliteit van deze gebieden hollend achteruit gaat, zeker in mijn omgeving, waar flink wordt gebouwd en natuur verdwijnt.

Naar aanleiding van het artikel over de richtlijn plaatsing van bijenvolken heb ik toch enkele vragen/opmerkingen, die ik de schrijvers van het artikel graag onder ogen breng.

Op pagina 30 van *Bijenhouden 2023-3* worden enkele getallen vermeld, waarmee ik verder ben gaan rekenen en tot de conclusie kom dat er tweemaal zoveel foeragerende bijen zijn per km² als gewenst is. Ik ben daarbij uitgegaan van de aannames (a - e) die onderaan mijn schrijven staan. Afgaande op dit soort berekeningen kom ik dan ook tot de conclusie dat we in Nederland teveel bijenvolken hebben voor de beschikbare voedingsbronnen.

Het blijven schattingen, maar het signaal is duidelijk! En dat komt niet overeen met het signaal dat op mij overkomt in het betreffende artikel in ons verenigingsblad. Mocht ik er geheel naast zitten met de strekking van mijn conclusie dan verneem ik dat graag.

- a) In Nederland zijn er gemiddeld 2,5 bijenvolken per km². Als je uitgaat van **90.078 volken** (Tom, J. en Valkenburg, D. (2022) Wintersterfte van bijenvolken 2021-2022: Resultaten van een enquête naar wintersterfte onder bijenvolken in Nederland in de winter van 2021-2022. Wageningen Plant Research, DOI: 10.18174/580465) en een **landoppervlak van 36.031,2 km²**.
- b) Volgens het CBS is het landoppervlak zelfs **33.893 km²**.
- c) Een deel van dit landoppervlak bestaat uit wegen en huizen waar vanzelfsprekend niets op kan groeien. Ik schat dit op 5%, erg conservatief, (afkomstig uit: www.clo.nl/indicatoren/nl006111-bodemgebruikskaart-voor-nederland)
- d) Potentieel dus $33.893 \times 95\%$ oftewel **32.198,35 km² beschikbaar voor foeragerende bijen**.
- e) Elk foeragerend volk heeft 78,5 ha nodig (van der Steen en Cornelissen, 2015) en dus met 90.078 volken in Nederland heb je als foerageergebied: $90.078 \times 0,785 = \mathbf{70.711,23 \text{ km}^2 \text{ nodig}}$. Dat is meer dan twee keer zoveel als er beschikbaar is.

Met vriendelijke groet,
J. Tj. van Vliet (Noordwijkerhout)

Reactie van de redactie

Geacht heer Van Vliet,

U geeft een interessante reactie op de artikelen over de 'Richtlijnen voor plaatsing van Bijenvolken' in *Bijenhouden*. Die artikelen gaan, zoals de titels al zeggen, over het wel of niet plaatsen van volken in diverse gebieden van ons land, niet over de vraag *hoeveel* volken er in totaal geplaatst kunnen worden. Daarover hebben de schrijvers ons inziens geen algemene signalen gegeven. Wel is het naar onze mening duidelijk dat er heel wat bijenvolken kunnen worden geplaatst bij of in De Biesbosch als daar de reuzenbalsemien bloeien. Imkers aanduiden met 'honingcowboys' is in dat geval een brutale opmerking bij een onbewezen stelling dat honingbijen zouden concurreren met wilde bijen om voedsel. Concurrentie met ernstig bedreigde wilde bijen is er dan niet; hooguit zouden ze met wat algemeen voorkomende hommelse soorten kunnen concurreren om voedsel, maar of dat zo is, is niet onderzocht. Wel suggereerde onderzoek, dat de reuzenbalsemien de bestuiving van moerasandoorn door hommels nadelig beïnvloedde. Dat was een pleidooi voor het uitroeien van de reuzenbalsemien. Vanwege natuurwaarden zouden de hommels het daarom wat minder goed moeten hebben. Je zou ook kunnen stellen dat een eventuele competitie met honingbijen om het foerageren op de reuzenbalsemien gunstig is voor de moerasandoorn.

Voor diegenen die de vraag (Zijn er te veel honingbijen in Nederland?) de laatste jaren onder de aandacht hebben gebracht is het geen vraag: ja, er zijn er veel te veel. Om dat kracht bij te zetten zijn honingbijen al 'geframed' als McDonalds-bijen, ordinaire obese veelvraters. Gehouden (en uitgebuit) door hebbelijke cowboys. Maar hier wordt de vraag gesteld als een echte vraag, door een imker die zelf bezorgd is, en bovendien al aanwijzingen herkent in een teruglopende honingopbrengst in vergelijking met vroeger. Als die inderdaad terugloopt, geeft dat inderdaad te denken; hoewel we betwijfelen of dat wel overal en steeds aan de hand is. Weilanden zijn inderdaad veelal groener en minder bloemrijk dan vroeger. Vroeger, zeg maar vóór 1960, in de tijd dat er geen gewasbeschermingsmiddelen waren, zag je bijvoorbeeld nog overal bloemen tussen het gras in weilanden en korenbloemen in diverse graanpercelen. Tegenwoordig zorgt de overdadige stikstofneerslag naast biodiversiteitsverlies ook voor heel veel braamstruiken, maar die helpen wel de beruchte 'juni-dip' in nectaraanbod te verkleinen.

U doet een poging uit te rekenen hoeveel land we beschikbaar hebben voor onze ongeveer 90.000 volken in Nederland. Deze berekeningen zijn correct. Om daaruit vast te stellen of er te veel, genoeg of te weinig voedsel voor onze en de wilde bijen geproduceerd wordt, moeten we meer

Korenbloemen en klaprozen in het graan. Foto Canva-shin001

weten. Hoeveel hebben de wilde bijen en onze bijen nodig, hoeveel planten staan er en hoeveel leveren die. Past dat op elkaar? Over deze vragen buigen diverse onderzoekers zich uitputtend, met metingen, berekeningen en wiskundige modellen. Volgens Chris Topping, onderzoeker aan de Universiteit van Aarhus in Denemarken, die veel van dergelijke modelstudies deed, is dat geen sinecure en staan we nog maar aan het begin.

Honingbijen foerageren voor het grootste deel binnen 500 meter van hun kast, hun globale actieradius is ongeveer 78 ha. Ikzelf (Tjeerd Blacquièr) woon in Aalsmeer, en foerageer meestal binnen 1,5 km rondom mijn huis. Dat is een oppervlakte van ruim 700 ha. Daarbinnen benut ik maar een fractie: de supermarkt, een boekwinkel, een tuincentrum en een gezondheidscentrum. Maar niet de sportschool en -hal, niet de kroeg. Daar mogen honderden andere Aalsmeeders foerageren en zelfs de aantrekkelijke plekken kan ik met honderden delen. Zo werkt het ook met onze bijen: ze foerageren binnen 500 m, binnen een oppervlakte van ongeveer 78 ha, maar gebruiken slechts een klein deel daarvan. De andere volken van mijn stand, en die van een andere imker dichtbij, gebruiken deels of bijna geheel dezelfde 78 ha, prima. Kortom: uit de actieradius van een bijenvolk kan niet worden afgeleid of berekend hoe veel oppervlakte een bijenvolk NODIG heeft, het vertelt slechts hoeveel areaal ze ongeveer 'bestrijken'.

U concludeert dat we te veel bijen hebben voor de huidige hoeveelheid dracht in ons land. Als dat al zo is, dan zouden wij concluderen dat we te weinig dracht hebben voor alle bijen en dus moet er meer dracht komen. Die was er vroeger, zeg maar vóór 1960, wel in de tijd dat er geen gewasbeschermingsmiddelen waren.

Ten slotte nog een kleinigheid. Uw aanname dat bij bebouwingen niets kan groeien, lijkt ons onjuist. In veel tuinen en parken van landgoederen groeien meerdere drachtplantsoorten. Mijn (Henk van der Scheer) bijenvolken staan tegenwoordig op een landgoed met prima drachtplanten zoals kastanje, linde, witte klaver, distels in een akkerrand, liguster en klimop. En op de lavendel in mijn tuin zie ik minstens zoveel hommels als honingbijen.

Met vriendelijke groet,
Henk van der Scheer en Tjeerd Blacquièr

Het effect van drie bedrijfsmethoden op overwintering en honingproductie in de VS

Tekst Kees van Heemert

Zoals in de VS vele zaken zich in het groot afspelen, zo is dat ook met het houden van bijen. Eerder publiceerden we in *Bijenhouden* over het gebruik van miljoenen bijenvolken voor de bestuiving van de amandelbloesem in Californië, maar ook over het belang van de bijenhouderij voor de honingproductie.

Er zijn veel bijenhouders met duizenden bijenvolken, die op commerciële en vaak op minder diervriendelijke wijze met hun bijen omgaan. Er zijn in de VS ter ondersteuning van de bijenhouders vele onderzoeksinstituten en organisaties van bijenhouders, die onderzoek doen en voorlichting geven. Wat opvalt is dat de laatste tijd kleinschalige hobbyimkers meer aandacht krijgen omdat het met hun bijen minder goed gaat. In de VS houdt 98% van alle imkers bijen op kleinere schaal waarbij men dan moet denken aan tientallen volken met een maximum van 500 volken per imker. Ter vergelijking, in Nederland heeft een imker gemiddeld 9,34 volken (Tom en Valkenburg, 2022). Net als bij ons en in andere Europese landen is de wintersterfte, die elk jaar gemeten wordt, een belangrijke graadmeter om te zien hoe het met de bijen gaat. Afgelopen jaren was de gemiddelde sterfte na de winter in de VS 40%. Dat is veel hoger dan de gemiddelde wintersterfte in Europa: 18% (Brodschneider en anderen, 2023).

Het onderzoek

Om vast te stellen hoe effectief de door de drie groepen hobbyimkers gebruikte bedrijfsmethoden zijn om de wintersterfte te onderdrukken, werd een proef uitgevoerd (Lopez-Uribe e.a., 2023; Underwood e.a., 2023). De gebruikte bedrijfsmethoden kunnen kortweg worden omschreven met conventioneel, organisch en vrij van chemie. De onderzoekers wilden weten hoe bij de drie bedrijfsmethoden de volken de winter overleven en welke honingproductie ze geven. Dertig hobbyimkers die elk een van de drie bedrijfsmethoden hanteerden deden

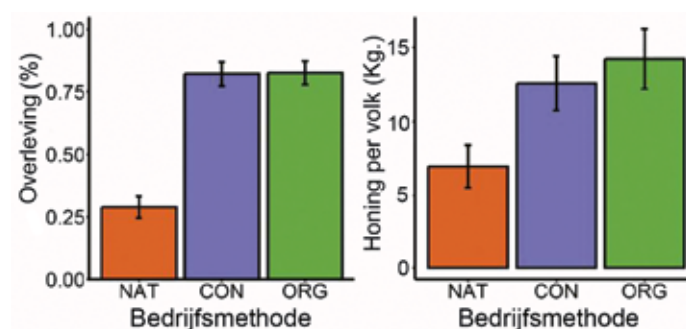
aan deze driejarig 'citizenscience' proef mee. De proef werd volgens afgesproken protocollen uitgevoerd, waarbij vooral de wijze van varroabestrijding per bedrijfsmethode werd geëvalueerd. De conventionele methode, die ook door commerciële imkers gebruikt wordt, is in feite de meest gebruikte methode waarbij men vaak werkt met Amitraz, naast organische zuren. De organische methode doet denken aan de Biologisch Dynamische (BD) methode zoals we die in Nederland kennen. Deze imkers proberen meer duurzaam bijen te houden, maar op

een veel minder organische manier dan de BD imkers in Nederland. Ze gebruiken bijvoorbeeld de darrenraatmethode die de BD imkers in Nederland niet gebruiken. De imkers die vrij van chemie werken oftewel zo natuurlijk mogelijk, geven geen wintervoer, openen de kast zo min mogelijk en laten de bijen gewoon zwermen. Tabel 1 laat zien welke verschillen er nog meer zijn tussen de drie bedrijfsmethoden. Op acht proeflocaties in de staten Pennsylvania en West Virginia werden drie bijenstanden opgesteld die elk meer dan 100 meter van elkaar

Tabel 1. Overzicht belangrijkste kenmerken van de drie bedrijfsmethoden

	Conventioneel	Organisch	Chemie vrij
Gebruik synthetische chemicaliën; Amitraz	september	-	-
Gebruik zuren, meerdere keren, afhankelijk van besmetting	+	+	-
Frequentie volkscontrole	vaak	wanneer nodig	weinig
Tijdsbesteding volkscontrole	laag	gemiddeld	laag
Koninginnenrooster	+	-	-
Kastbodem	gaas	dicht	dicht
Darrenraatmethode	-	+	-
Celmaat, mm	5,4	5,4	4,9
Wintervoer 30 kg + fondant bij tekort voer	invertsuiker + 3% eiwit	suikeroplossing	-
Ruwheid binnenkant kast; stimulering propolis	glad	glad	ruw
Gebruik antibiotica	+	-	-
Zwermen	kunstzwermen	?	altijd

Grafiek XXX

Samenvatting van de effecten van de bedrijfsmethode op de overleving na de winter en de honingproductie per volk na drie jaar. De drie bedrijfsmethoden waren NAT(natural) = oranje, CON (conventional) = blauw en ORG(organisch) = groen.

Bij met verkreukeldevleugelvirus (DWV). Foto Klaas de Gelder

stonden. Op elke bijenstand stonden 12 volken waarvan er vier met de conventionele, vier met de organische en vier met de chemievrije bedrijfsmethode werden behandeld. In het totaal werden er in de proef gedurende drie jaren 288 volken gevolgd, 96 volken per bedrijfsmethode. Als een volk en/of koningin dood ging werd het volk verder afgeschreven en werd er een ander volk op de vrijgekomen plaats gezet om vast te houden aan 12 volken per stand en om de verhouding drachten opzichte van het aantal volken gelijk te laten blijven, maar die volken werden verder niet in de proef meegenomen. Als een volk dreigde te gaan zwermen, werd een kunstzwerm gemaakt. De volken werden in de zomer om de 3 weken geïnspecteerd en in de winter om de 4 weken. Elektrische afscheidingen om de bijenstanden dienden als bescherming tegen beren.

In het eerste jaar werd bij de conventionele methode in april oxaalzuur gebruikt, in september Amitraz en in december oxaalzuur. Bij de 'organic' methode hetzelfde, maar dan werd in plaats van Amitraz mierenzuur gebruikt. In het tweede en derde jaar werd er bij beide methoden al in maart in plaats van april oxaalzuur gebruikt (via de sublimatiemethode) en als in mei-juli een volk een besmettingsgraad van meer dan 1 mijt per 100 bijen had, werd dit volk twee keer met oxaalzuur of mierenzuur of Thymol behandeld. Er

werd nooit meer dan 3 keer per jaar een volk behandeld met oxaalzuur of mierenzuur.

Bij de natuurlijke methode werd geen enkele varroa-behandeling uitgevoerd. Omdat de proef drie jaar liep was het mogelijk om te zien hoe ziekten toenamen, waarmee een realistisch beeld van de praktijk werd verkregen. Behalve het volgen van de varroa-besmetting, werd ook de besmetting met *Nosema*, verkreukeldevleugelvirus (DWV) en Israeli Acute Paralysis Virus (IAPV) onderzocht.

Resultaat en conclusie

De figuur toont het effect van de bedrijfsmethoden op de overleving na de winter en de honingproductie per volk. Omdat de proef drie jaar liep was te verwachten dat het een afvalrace zou worden, omdat er elk seizoen een aantal volken de winter niet doorkomen.

Een volk wordt aangemerkt als overwinterd indien het volk dat in oktober leefde ook nog in april van het jaar daarna leeft. Kijken we naar de uitslag van de overleving, het gemiddelde van de overlevende volken over drie seizoenen gemeten, dan is er geen significant verschil tussen de conventionele en de organische methode. Bij beiden: 85%. De overleving bij de natuurlijke methode was heel laag: 27%.

Vergelijken we dit met de imkerij in Nederland dan zien we dat 81% van onze volken in 2021-2022 de winter

overleefde en slechts 74,4% na de laatste winter van 2022-2023. Dat is flink lager (Tom en Valkenburg, 2022). Hierbij moet in aanmerking genomen worden dat de volken in de Amerikaanse proef vaker gemonitord en behandeld zijn met organische zuren of Thymol. Dat kan het overlevingspercentage vergroot hebben. De honingopbrengst werd gescoord in het tweede en derde jaar en het gemiddelde van de honing oogsten per volk over de twee jaren was respectievelijk: 6,5 kg (chemievrije methode), 11,9 kg (conventionele methode) en 13,5 kg (organische methode). De besmetting met *Vairimorpha ceranae*, de nieuwe naam voor *Nosema ceranae*, bleek het hoogst te zijn bij de natuurlijke methode en significant het laagst bij de organische methode, hetgeen ook gold voor de besmetting met DWV. De twee belangrijkste conclusies die de onderzoekers trokken waren dat Amitraz niet nodig is en organische zuren en Thymol even goed werken. Ten tweede het systematisch monitoren en behandelen van varroa is een goede aanpak. Volgens verwachting gaf de chemievrije, natuurlijke methode alleen maar achteruitgang. ●

Literatuur

- Brodtschneider, R. e.a., 2023. Spatial clusters of *Varroa destructor* control strategies in Europe. *Journal of Pest Science* 96:759-783.
- López-Urbe, M. M., Underwood, R.M. en Bruckner, S. 2023. The benefits of organic beekeeping and how management affects honey bee colony health, survival and productivity. *American Bee Journal* 163(7):753-755.
- Tom, J. en Valkenburg, D.J., 2022. Wintersterfte van bijenvolken 2021-2022: Resultaten van enquête naar wintersterfte onder bijenvolken in Nederland in de winter van 2021-2022. <https://research.wur.nl/en/publications/wintersterfte-van-bijenvolken-2021-2022-resultaten-van-een-enquete>
- Underwood, R.M. e.a., 2023. A longitudinal experiment demonstrates that honey bee colonies managed organically are as healthy and productive as those managed conventionally. *Nature Scientific Reports* 13(1):6072. doi.org/10.1038/s41598-023-32824-w.

Vijftig jaar imkerervaring en toch gefopt door de bijen

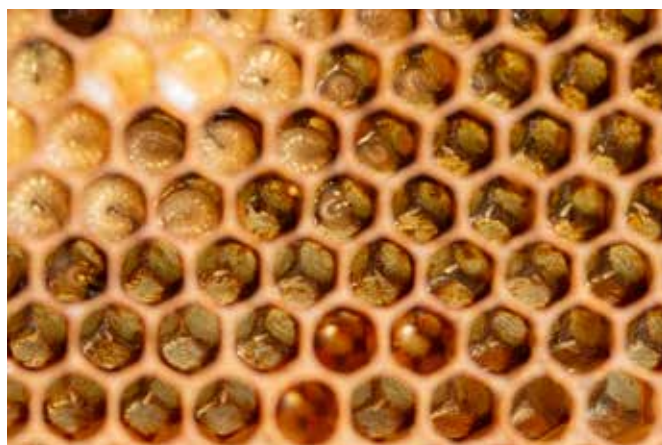
Tekst Chrys Charpentier

Een verontrustend telefoontje naar onze secretaris van het Netwerk Bijengezondheid Nederland (NBN)* was de aanleiding voor mij om op bezoek te gaan bij een imkerij met problemen. Twee bijenmonsters zijn op 30 mei ontvangen en het begeleidende gesprek vermeldde een paar opmerkelijke dingen. Kort samengevat, de laatste week veel dode bijen voor alle acht kasten, onrustige bijen, op 30 mei geen broed meer te zien en alle koninginnen dood of in ieder geval niet te vinden. Reden genoeg om poolshoogte te gaan nemen.

Op 1 juni ontvangt de imker mij op de stand. Wat direct opvalt is de compacte opstelling van de kasten en de nette omgeving. Ongeveer twee weken daarvoor was er direct voor de bijenkasten een groot worteldoek gelegd tussen de fruitbomen. Hierop waren inderdaad veel dode bijen te zien en toen ik beter keek zag ik zelfs een dode (jonge!) koningin. Mijn vraag was dan ook direct of ze gezwerm hadden. Inderdaad, twee zwermen op 26 mei (beide geschept). Er waren ook twee broedafleggers gemaakt, maar hier werden geen doppen getrokken. Dus op de stand stonden vier moedervolken twee zwermen en twee afleggers. In totaal acht kasten met een bijenvolk.

Wat is hier aan de hand?

Eerst het probleem van veel dode bijen. Wat is veel? In een volk van 40.000 bijen sterven er ongeveer 1000 per dag. De sterfte bij vier grote volken is dus nog normaal bij 4000 per dag. Veel daarvan sterven in het veld. Een gedeelte zal in de kast of vlakbij sterven. Veel probleemgevallen sterven in de kast en worden door de bijen vlakbij gedumpt. Al deze sterfgevallen waren ineens zichtbaar door het worteldoek wat kort tevoren was gelegd. Van dit doek was ook het (verzamel) monster genomen voor onderzoek. Dit monster was dus ook niet representatief voor de situatie in de volken, maar een selectie op de sterfte in die volken. Het zegt wel iets over aanwezigheid van virussen en parasieten van bijen in het volk, maar niet over de ernst hiervan. De volken zelf zagen er gezond uit.

Cellen met eitjes en links boven larven. Foto Abe Maaijen

Dan de totale afwezigheid van broed en koninginnen. Bij een zeer nauwkeurig onderzoek van de volken bleken er in vier volken toch enkele eitjes aanwezig te zijn. Deze vier en nog twee andere volken waren erg tevreden en aan het halen. Dus toch een (jonge)koningin die we niet gezien hebben. Twee volken waren onrustig, huilerig van geluid en waarschijnlijk moerloos. Daarbij het feit van de dode jonge koningin op het worteldoek wijst er op dat er tuteurs en kwakers geweest zijn. De volgende conclusie is dan ook waarschijnlijk: De moedervolken hebben vroeger in mei al een voorzwerf gehad, die om een of andere reden gemist is. Tijdens het maken van de twee afleggers hadden de

Dode bijen op worteldoek. Foto Abe Maaijen

moedervolken al wel een jonge koningin maar waren er geen eitjes of jonge larven meer. Hierdoor is het hoofdvolk of de aflegger zonder koningin en open broed komen te zitten en dus hopeloos moerloos. De geschepte zwermen waren nazwermen met een jonge koningin. Eindconclusie: twee moerloze volken en zes volken met een jonge koningin die net wel of niet aan het leggen is.

Onderzoek

De twee ingeleverde monsters met dode bijen zijn onderzocht. Mijn collega, die het onderzoek heeft uitgevoerd, was zeer ongerust over de toekomst van deze bijenvolken. Van de onderzochte bijen was nog niet de helft normaal van grootte. Er zaten zelfs een flink aantal dwergbijen bij. Er waren ook een aantal getrokken poppen met misvormde vleugels. Daarnaast vielen een paar kale, zwarte bijen op. Ik had zelf toevallig in een van de kasten een trillende, kale bij gezien, met de vleugels in K-stand, die door andere bijen werd lastiggevallen. Bij de K-stand zijn de voorvleugel en de achtervleugel, die met een soort haakjes aan elkaar zijn bevestigd, losgekoppeld waardoor de vleugels in een soort K komen te staan. Als dit een monster van een dood volk was geweest, dan was de conclusie duidelijk, maar deze volken leefden nog. Dit monster bestond alleen uit het kleine deel van de dode bijen die in het volk zijn gestorven en geeft een vertekend beeld van de ernst van de problemen. Dit neemt niet weg dat er hier sprake is van een stevige varroa-infectie met DWV (Deformed Wing Virus, verkrukeldevleugelvirus). Waarschijnlijk is ook CBPV (Chronisch Bijen Paralyse Virus)* latent aanwezig.

De adviezen

Dat was in dit geval voor de directe oplossing makkelijk, namelijk:

- 1) De twee moerloze volken van eitjes of koningin voorzien.
- 2) Voordat het nieuwe broed gesloten wordt met oxaalzuur behandelen nadat de oogstbare honing is afgenomen. Hiermee wordt de varroainfectie flink teruggedrongen en daarmee ook de DWV problemen.
- 3) Het huidige varroa-management nog een keer goed onder de loep nemen.
- 4) Voor CBPV is dit wat lastiger omdat het niet gelieerd is aan Varroa. Dit virus zien we vaak na een periode waarin

de bijen thuis dicht op elkaar hebben gezeten, zoals bij slechtweelperiode of een plotse drachtvermindering. Honingdauwdracht kan ook een trigger zijn. Verder zien we in bepaalde koninginnenlijnen verhoogde gevoeligheid. De twee factoren zoals overbevolking en gevoelige koninginnen was op deze stand eigenlijk al opgelost door het zwermen en de nieuwe koninginnen.

Voor de preventie van deze situatie is het advies een stuk lastiger omdat dit de "bedrijfsvoering" betreft:

- 5) De imker heeft 50 jaar ervaring en heeft in de loop van de tijd zich deze manier van imkeren eigen gemaakt, aangepast aan zijn situatie. Dat wil zeggen weinig tot geen zwermcontrole, maar wel naar behoefte afleggers maken. De buurt heeft er geen problemen mee en belt hem als er een zwerm hangt. Deze meer natuurlijke vorm van imkeren heeft zeker zijn charmes. Maar zoals beschreven kunnen de bijen je op een bepaald moment nog behoorlijk foppen als je de zwerm situatie niet precies in beeld hebt.

* Het Netwerk Bijengezondheid Nederland is onlangs met de steun van Bijen@wur, het Imkeroverleg en de werkgroepen Bijengezondheid officieel van start gegaan. BijengezondheidsTeam Brabant (BTB) is een van deze werkgroepen.

*Waarom CBPV en geen IAPV (of ABPV): Ten eerste hebben we het hier over waarschijnlijkheidsdiagnoses. We zullen nooit 100% zeker zijn, zelfs niet met een PCR. De symptomen waren niet ernstig en slechts bij een enkele volwassen bij te zien, wat eerder op CBPV wijst. IAPV en ABPV tasten alle leeftijden van de bijen aan en hebben in het algemeen een ernstig verloop. CBPV tast alleen de oudere vliegbijen zichtbaar aan. CBPV is niet Varroa gerelateerd zoals de andere verlamningsvirussen en komt vooral in het voorjaar voor. De andere, meer varroa gerelateerde virussen, zorgen pas later in het jaar voor problemen als de varroa druk toeneemt. We hebben met het BTB dit voorjaar duidelijk een sterk verhoogde incidentie gezien van CBPV, wat hier deze diagnose ook waarschijnlijker maakt. IAPV komt in Nederland waarschijnlijk wel voor maar wordt zelden gezien cq gediagnosticeerd. Data hiervoor ontbreken echter. In 2021 was het in België nog niet gevonden.

N 52° 01' 03"
O 4° 43' 02"

Plaats **Gouda**
Capaciteit **5 kasten**
Uitvliegopening **West**
Sinds **1990**
Tekst en foto's **Abe Maaijen**

Midden in het centrum van de historische stad Gouda, vind je de bijstand van Pauline Hoogendoorn. Een kleine oase in de drukke stad. Pauline is hier in 1990 begonnen als imker. Ze volgde verschillende opleidingen. Na verloop van tijd was er bij haar bijstand ook een

depot van het Bijenhuis gevestigd. Pauline imkert door haar volken te laten zwermen. Deze zwermen scheidt ze vrijwel altijd in haar eigen tuin. Ze kweekt deze verder op in zes-raams kasten. Collega imkers kunnen hier vaak terecht voor een volkje. Regelma-

tig komen er schoolklassen op bezoek die ze dan op een heel leuke manier kennis laat maken met de bijen. Vaak gecombineerd met een demonstratie slingeren of waskaarsen maken. De afzet van de oogst is geen probleem. Heel veel klanten hebben haar door de

jaren heen kunnen vinden. Ze verkoopt al haar producten vanuit huis, zowel de honing als kaarsen. Kaarsen zijn historisch gezien een echt Gouds product. Onder haar klanten zijn er een flink aantal die goede baat hebben van haar honing tegen hooikoorts.

Bijen op Stand

Imkers uit Aalten en de lerende natuur

Tekst Job de Jonge, dronefoto Abe Maaijen

In de Achterhoek, dicht bij de grens met Duitsland, bezoeken redacteur Job de Jonge en beeldredacteur Abe Maaijen de afdeling Aalten van de NBV. Ze moeten even zoeken naar het adres van voorzitter Gerard te Hennepe midden in een boomgaard. Samen met Hans Obbink, 60 jaar imker, Dorien te Bokkel en Evert Lensink vertelt hij graag over alle activiteiten van de imkervereniging.

"We hebben nu 40 leden van diverse leeftijden", vertelt Te Hennepe, "met een brede spreiding van honingimkers tot mensen die imkeren om meer van de natuur en insecten te leren, of ook wel mensen die fruitbomen willen laten bestuiven." "Binnen de leden zien we ook een soort biodiversiteit", vult Obbink aan. Hij kent het imkeren al vanaf de zestiger jaren. Zelf is zijn belangstelling altijd breder geweest dan de bijen alleen. Zo zit hij samen met Lensink in de wildbeheers-eenheid en is hij geïnteresseerd in drachtplanten. "De leden zijn enthousiast en doen veel met elkaar", vertelt Lensink. "Behalve de jaarlijkse ledenvergadering komen we regelmatig bij elkaar zoals bijvoorbeeld bij de studieclub." De oudere imkers Obbink en Lensink brengen daar de jongeren praktische zaken bij. Er is ook aandacht voor verdere verdieping van kennis. Jaarlijks biedt Obbink een cursus korfvlechten aan. Net als de bijen hebben de leden voor hun onderlinge communicatie "De Kwispeldans", een soort nieuwsbrief, die enkele malen per jaar uitkomt.

Samenwerken

"Aalten werkt nauw samen met imkers uit de regio, zowel met verenigingen aangesloten bij de NBV, zoals Winterswijk en Varsseveld, als met de vereniging De Grensstreek, uit Dinxperlo, die is aangesloten bij Imkers Nederland," vertelt Te Hennepe enthousiast. "We zien lokaal eigenlijk geen verschillen tussen deze bloedgroepen. 'Kunnen deze verenigingen niet samen?' vragen wij ons weleens af. Met de afdeling Winterwijk heeft Aalten de nieuwjaarsvisite, waarbij we om de beurt bij elkaar op bezoek gaan. Samen met Winterwijk, Varsseveld en Dinxperlo, organiseren we gezamenlijke excursies en lezingen. De imkers van De Grensstreek vragen vaak naar het blad *Bijenhouden*, dat ze gretig lezen. Ook voor de basiscursus imkeren werken we samen met de buurverenigingen. Wist je trouwens dat de oud-burgemeester van Aalten, Bert Berghoef, in 2017 voorzitter werd van de NBV?"

Evert Lensink, Dorien te Bokkel en Gerard te Hennepe.
Foto imkervereniging Aalten

Educatie

"Al sinds 2005 besteedt imkervereniging Aalten aandacht aan educatie aan kinderen door het geven van lessen op de basisscholen", vertelt te Bokkel. Binnen het project 'Groen verbindt' heeft de vereniging een bijenstal met educatieruimte kunnen bouwen. 'Groen verbindt' is een samenwerkingsverband met het moestuinproject van zorginstelling Estinea en de kinderboerderij De Ahof. De lessen en de opendagen vinden nu plaats bij de bijenstal. De educatieruimte heeft een bijenstal, er is een honingslinger en allerlei demonstratiemateriaal. De bijen kunnen voor dracht in de grote moestuin bij de stal dichtbij foerageren. Al vanaf 2012 overlegt de afdeling met de gemeente, om een gezond drachtgebied te bevorderen. Het bermbeheer is aangepast om de biodiversiteit te bevorderen. Zowel het akkerrandenproject, als het patrijzenproject zijn succesnummers in de gemeente Aalten. Jaarlijks zijn er een groot aantal deelnemers.

Wensen

De afdeling Aalten zou graag zien dat in *Bijenhouden* vaker aandacht is voor wat er bij lokale verenigingen speelt. De artikelen die zich richten op de praktijk zijn favoriet, toch zijn er ook leden die dieper op onderwerpen willen ingaan. En zou het NBV-bestuur het verenigingsbeleid via het blad meer kunnen laten zien?

Heemst met een honingbij. Foto Abe Maaijen

Hans Obbink, nestor imker. Foto's imkervereniging Aalten

De observatie kast wordt door de kinderen goed bekeken.

In 2015 gaf imkervereniging Aalten ter gelegenheid van het eeuwfeest een mooi boek uit over een eeuw imkeren in Aalten. De bezoekende redacteurs Job en Abe krijgen ter plekke een boek mee. Het boek, geschreven door oud-secretaris Gerrit Appenhorst, is een mooie weergave van wat er zich heeft afgespeeld, verluchtigd met foto's. Het bevat oude notulen, verslagen van excursies en verhalen over imkers uit het verleden. Verder komen ziektes, honingkeuren, voedersuiker, pollenonderzoek, drachtplanten, natuurherstel en cursussen voorbij. De eerste bestuurssecretaris J.C. Lammers krijgt veel aandacht in het boek. Hij heeft van 1915 – 1945, dus dertig jaar als secretaris veel voor de vereniging gedaan. Hij schreef zelfs een jaarverslag in dichtvorm. In 1945 wist hij bij de Duitse hoge officieren gedaan te krijgen, dat ze de linde voor zijn huis niet omzaagden, maar lieten staan. Extra mooi, omdat de linde een belangrijke drachtplant is, die bovendien het wapen van Aalten siert.

Hoewel de Aaltense imkervereniging onderdeel was van de algemene VBBN, zie je bij de oude bestuurders toch een christelijke overtuiging doorklinken, zo vermeldt het boek. Een Zwitsers gedichtje, opgenomen in het jubileumboek, ademt de sfeer van het pantheïsme (het goddelijke is in de natuur).

***Die Biene, dieses kleine Tier,
Siehst du in ed'ler Arbeit hier.
Betrachte ihre Kunst, ihr Streben.
Nimm sie zum Beispiel für dein Leben.
Erfüllst wie sie ihr, deine Pflicht.
Fehlt deinem Werk den Segen nicht.***

Bij Guido Gezelle zien we dit pantheïsme in zijn gedichten en zijn begrip het "vonkske". In zekere zin zien we de bezie-lende en lerende natuur ook heden ten dage terug bij veel natuurliefhebbers. Ook bij de imkers uit Aalten, die trots mogen zijn op hun vormende rol. Voor liefhebbers zijn nog enkele exemplaren van het jubileumboek te bestellen bij de afdeling. ●

Imkeren zonder behandelen

Tekst Henk van der Scheer

Onder leiding van de onderzoekers Coby van Dooremalen en Helen Goossen van Bijen@wur zijn verschillende imkergroepen gaan samenwerken, om te komen tot een weerbare honingbij die niet meer behandeld hoeft te worden tegen varroa. Een eerste aanzet werd gegeven in het project *Samen Imkeren 1.0* dat liep van 2017 tot 2019 (Van Dooremalen en Goossen, 2020). Een aantal imkergroepen die toen imkerden zonder varroabestrijding, brachten hun volken samen op de bijenstand van Wageningen UR. Die proefperiode had als doel inzicht te geven in de gebruikswaarde van deze volken. Een vervolg kwam in het project *Samen Imkeren 2.0* dat liep van eind 2019 tot begin april 2022. Voor het kunnen omgaan van de volken met de varroamijt is zowel de manier van imkeren bepalend, als ook de erfelijke eigenschappen van de gehouden selectielijn. De imkergroepen die meededen zijn: BD Imkers, Werkgroep Beebreed Nederland, De Duurzame Bij, Bijen@wur en de Vitale Bij.

Van het tweede project zijn uiteindelijk twee brochures verschenen (Goossen e.a., 2022; Zijlstra en Goossen, 2023). Lees die, want daarin staat uitgebreid beschreven wat u hierna samengevat kunt lezen. De eerste van de twee brochures kent de uitdagende titel: *Samen imkeren zonder behandelen tegen varroa, het kan!* Ik heb die titel boven dit verhaal overgenomen, maar aangegeven dat er wel bedenkingen en voorwaarden, oftewel kanttekeningen, aan toegevoegd kunnen/moeten worden. Verderop in dit verhaal kom ik daarop terug. In die eerste brochure zijn de verschillende werkwijzen van de groepen beschreven. Elke groep had 12 volken aangeleverd voor het project. In de andere brochure staan onder andere de metingen vermeld en de ervaringen van de imkergroepen. Ook deden er twee groepen van elk 12 controle-volken mee in het proces. De ene groep controle-volken werd niet behandeld tegen varroa, de andere controle groep werd daartegen wel behandeld met twee maal per jaar oxaalzuur. Beide groepen controle volken waren van reguliere Nederlandse imkers gekocht en tot dan altijd behandeld tegen varroa. In totaal deden 84 volken mee, willekeurig geplaatst op één bijenstand in Wageningen. Zwakke of uitgevallen volken mochten, indien gewenst, vervangen worden door zuster- of dochtervolken van de eigen imkergroep.

Het weer en de dracht

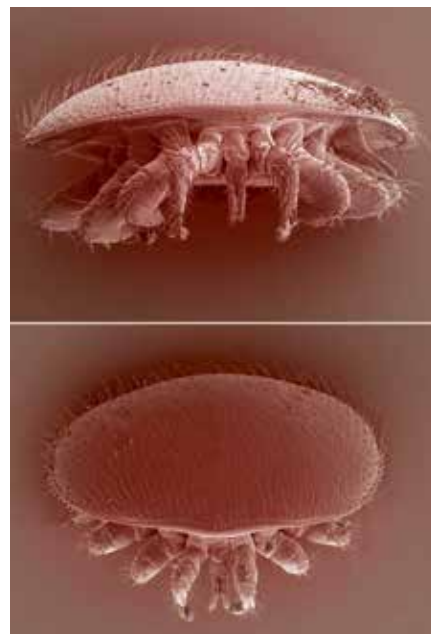
Elke imkergroep imkerde op zijn eigen

wijze, maar alle hadden last van de beperkte dracht in de omgeving van de bijenstand. Na de lindedracht was het aanbod aan stuifmeel beperkt. Dat werkte roverij in de hand, met in een aantal gevallen wintersterfte van volken tot gevolg. De honinggoest was dan ook matig tot afwezig om de volken voldoende wintervoer te laten behouden. Sommige volken ontwikkelden zich zo slecht dat ze geen honingkamer kregen.

In 2020 was het voorjaar matig en in het seizoen op het verkeerde moment te koud. In 2021 was het hele seizoen nat en koud. Dat had ook effect op het maken van bijvoorbeeld broedafleggers. Hoe kleiner hoe beter: een broedaflegger met slechts één raam broed plus vier ramen voer ontwikkelde zich beter dan een broedaflegger met twee ramen broed.

Mijtval

De dagelijkse mijtval op de bodemplaat onder elke kast werd wekelijks geteld. Aan het begin van beide seizoenen bleef de mijtval beperkt tot maximaal ongeveer vijf mijten per dag. In de periode van juli tot eind december liepen de aantallen mijten sterk op naar waarden tussen twintig en veertig mijten per dag. In één van de imkergroepen werd in het tweede jaar in de betreffende periode zelfs een mijtval van meer dan tachtig mijten per dag genoteerd. Die imkergroep besloot daarop om de volken toch maar te behandelen met Thymovar tegen varroa. Hoewel er redelijk veel mijten

Varroamijt gezien van voren en van boven.
Foto Kuttelvaserova Stuchelova

vielen, bleken de meeste volken hiermee te kunnen leven en overwinterten.

Weerbaarheidsgedrag

Varroamijten hebben hun oorsprong in Azië en zijn daar parasieten van de Aziatische honingbij, *Apis cerana*. Bij honingbijen planten de mijten zich voort in het broednest door zich te laten opsluiten in de broedcellen tijdens het verpoppen. Daar zuigt de mijt aan de pop en voedt zich met weefsel van het eiwit-vetlichaam. Daardoor loopt na het verpoppen de volwassen bij uit met een slechtere conditie en leeft ze korter dan

tegen varroa kan(!), maar ...

Bijenkasten in het veld. Foto Canva-welcomia

normaal. Het weerbaarheidsgedrag van honingbijen tegen varroamijten kan zich uiten in het beschadigen van mijten door het poetsen van de bijen, maar ook door het uitruimen van bijenbroed dat besmet is met varroamijten. Ongeveer een kwart tot de helft van de mijten op de bodemplaten van de volken die meededen aan *Samen Imkeren 2.0* bleek beschadigd. Bij het uitruimgedrag vallen restanten van de poppen op de bodemplaat, zoals afgebeten witte antennes. Bij de volken van alle imkergroepen werden witte antennes op de bodemplaten gevonden, maar bij de volken van twee groepen imkers werden meer antennes op bodemplaten geteld dan bij de andere imkergroepen. Dat lijkt te maken te hebben met de selectie op weerbaarheidsgedrag die beide imkergroepen nog steeds toepassen. Alle volken lieten een weerbaarheid

tegen de varroamijten zien. Tijdens het proces vielen in totaal achttien volken uit. Bij tien daarvan werd als oorzaak varroa aangemerkt. Dat is weinig, als u bedenkt dat de mijtbesmetting redelijk hoog was. Dat duidt meer op een hoge mate van tolerantie, niet zo zeer op resistentie. Tolerante bijen hebben kennelijk een manier gevonden om met varroa te kunnen leven. Ook de onbehandelde groep controle volken liet enige mate van tolerantie zien. Voor het in stand houden van de weerbaarheid van de volken is het wel nodig dat er steeds varroamijten aanwezig zijn, aldus de onderzoekers. Dan bouwt het volk genetische resistentie/tolerantie op.

Andere eigenschappen

Andere eigenschappen die gemeten werden, betroffen de zachtaardigheid en grootte van de volken en de ho-

ningoogst. Al die eigenschappen leken vooral verband te houden met de wijze van imkeren door de verschillende imkergroepen. Statistisch verwerken van de gegevens, dat wil zeggen het hard maken van de beweringen is niet mogelijk door de beperkte proefopzet. Dat neemt niet weg dat imkeren zonder varroabestrijding kan, maar daar moeten wel enkele kanttekeningen bij geplaatst worden.

Overgang naar varroa-resistente/-tolerante volken

Als u geen varroaresistente of -tolerante volken hebt, zou u kunnen overwegen stapsgewijs naar volken toe te werken die wel die eigenschap(en) hebben. Mari van Iersel heeft zijn werkwijze dit jaar in *Bijenhouden 2023* (nummer 1 en 2) beschreven. U dient er dan wel rekening mee te houden

Varroamijten op de onderlegger. Foto Bijen@WUR

dat die stapsgewijze methode meerdere jaren beslaat en dat u volken moet bestrijden als daarin teveel varroamijten komen. Mari hanteerde dan ook een drempelwaarde bij het vaststellen van de mijtval waarboven hij een behandeling tegen varroa uitvoerde. Behandelt u niet, dan raakt u gegarandeerd een aantal volken kwijt in de winter, zoals de imkergroep 'Vitale Bijen' in het begin ervoer (Van Stratum en Calis, 2020).

Een wat snellere methode hanteerden de imkers Henk Vernooij en Henk van Berkel, zoals ik eveneens dit jaar heb beschreven in *Bijenhouden* (Van der Scheer, 2023). Zij larfden over van imkergroep 'Vitale Bijen' die al meerdere jaren bezig is om varroaresistente volken te telen. Een aantal larfjes kweekten ze op tot koninginnen en voerden die in hun volken in. Na bevruchting op de bevruchtingsplaats van de imkergroep 'Vitale Bijen' produceerden de koninginnen in die volken vervolgens resistente werksters en darren. Binnen een jaar bent u dan overgestapt op resistente volken en hoeft u ze in principe niet meer te behandelen.

Wel moet u bedacht zijn op de invloed van vreemde darren die niet varroaresistent of -tolerant zijn. Als die met uw goede koninginnen paren zal een deel van de nakomelingen, werksters en darren, ook niet de gewenste eigenschap hebben. Dan ontstaat er een mix van individuen in het volk met wel of geen gewenste eigenschappen. Als die individuen met ongewenste eigenschappen de overhand krijgen zal het volk als geheel de volgende winter niet overleven. Zorg dus dat uw resistent of tolerant volk zelf voldoende goede darren produceert, eventueel door er een raam met darrenraat in te hangen. Beter nog is het om uw goede volken in een omgeving te plaatsen waar weinig vreemde darren vliegen of ga samen aan de slag met collega imkers in de buurt om de gewenste volken te kweken.

Wel en niet behandelen

Als u volken moet behandelen, omdat u geen varroaresistente of -tolerante volken heeft, of als u die wel hebt, maar de mijtval te erg wordt, dan kunt u in de brochure van Bijen@wur alles over behandelen van volken tegen

varroa lezen (Cornelissen, Blacquièrre en Van der Steen, 2013). De bestrijding gaat volgens het 3-gangen menu. Ik zou alleen de eerste gang (darrenraat verwijderen) achterwege laten. Die gang is weinig effectief en verwijdert hooguit 20% van de mijten. Als u in de winter een behandeling met oxaalzuur hebt uitgevoerd en die weer toepast in de zwermperiode bij broedloze volken dan voegt dat 'darrenkoppen' weinig toe en de behandeling is bovendien niet erg diervriendelijk.

Het mooie van varroaresistente of -tolerante volken is dat daarmee de biodiversiteit in de natuur kan worden opgekrikt. Zoals altijd al het geval was zullen er zwermen ontsnappen en zich ergens vestigen. Die worden weinig geplaagd door varroamijten en dergelijke volken kunnen lang stand houden in de natuur. ●

Literatuurlijst zie aanvullingen op de NBV-site: bit.do/aanvullingen-bijenhouden

Kaarsenrollen en meer op het Zandbult-festival

Tekst en foto Ina van der Vlist

De Zandbult is een stuifduin aan de rand van Doetinchem. Het is een plek waar al generaties lang kinderen heerlijk kunnen ravotten in het zand tussen de kaalgestoven wortels van oude dennen. In 2017 verwijderde een vrijwilligersgroep er de vergrassing en opslag van bomen. Daarbij ontstond het idee om een feestelijke middag met activiteiten voor kinderen te organiseren. Stichting Vrienden van de Zandbult werd opgericht en het Zandbultfestival werd een feit. Hoofdthema's: natuur, educatie, creativiteit en cultuur. Voor kinderen werd alles gratis inclusief drinken en lekkers. Met tientallen activiteiten, mogelijk door heel veel vrijwilligers en sponsors, is het concept een groot succes. Bij de laatste edities kwamen er rond de 800 kinderen naar dit geweldige kinderfeestijn.

Zondag 4 juni was de vijfde editie. Net als de andere keren met de Doetinchemse imkers. Het is ieder jaar weer een feest om te zien hoe enthousiast er naar de koningin in de observatiekast wordt gezocht. Kaarsen rollen is ook heel populair. De kinderen stonden er voor in de rij. Zo'n 450 blije kinderen gingen trots met een zelfgemaakte kaars naar huis. Een opmerking van een van de ouders: "Hopelijk mogen we de kaars van vorig jaar eindelijk aansteken nu hij een nieuwe heeft. Hij was er heel zuinig op." ●

Waar rook is, is ook vuur...

Ruim dertig jaar geleden kwamen enkele leden van onze vereniging op het idee om een verenigingsblaadje te maken. De "hoofdredacteur" stelde voor om het blad te dopen met de naam "de Speeldop". Slechts een enkeling beschikte over een computer; printers waren helemaal nog geen gemeengoed, dus het was een kwestie van veel type-werk en kopieerwerk.

Het internet was ook nog geen gemeengoed, dus na al het fysieke knip- en plakwerk moesten de "Speeldopjes" ook nog worden bezorgd. Die bezorgtaak had ik op me genomen. Het betrof ongeveer 15 adressen, dus dat was nog wel te doen. Zo kwam ik ook regelmatig bij Jan die met zijn vrouw even buiten het dorp woonde. Ik kon nog zoveel haast hebben, meestal ontkwam ik er niet aan om binnen te komen en koffie te drinken. Dan kwamen de verhalen vanzelf. Bijvoorbeeld over de oorlogsjaren, toen hij verplicht moest graven voor de Organisation Todt. Dat kwam heel slecht uit want, behalve dat hij geen zin had om voor de Duitsers te graven, kon hij zijn bijenvolken niet zo lang alleen laten. In zijn hoogtijdagen had Jan ruim 60 bijenvolken, maar toen ik hem leerde kennen, was hij al geruime tijd met pensioen en het aantal volken was al drastisch verminderd.

Toen ik daar weer eens aan de koffie zat, vertelde hij me dat hij een nieuwe beroker had aangeschaft. Zijn gebit kon het gewicht van de Dathe-pijp niet meer aan, daarom had Jan een deel van zijn honinggeld besteed aan een Vulkan-beroker (zo een met een veerwerk). Maar hoe hij ook zijn best had gedaan, hij was er niet in geslaagd om de beroker aan het roken te krijgen. Of ik raad wist?

Na de koffie nam hij me mee naar de bijenstal waar de gloednieuwe beroker nutteloos op een bijenkast stond. "Ik heb van alles eprobeerd, ik heb der zelfs 'n klokse spiritus in egotten, maar 't hielp allemaal niks!"

Gelukkig voor Jan was er geen ongeluk gebeurd met die spiritus, maar het bleef voor hem een raadsel hoe hij de Vulkan kon laten doen waar vulkanen over het algemeen heel goed in zijn; roken.

Ik liet hem zien hoe hij met een stukje eierdoos onderin de beroker, in combinatie met een beetje tabak, de "Vulkan" zonder gevaarlijke kunsten aan het roken kreeg. Een tevreden roker is tenslotte geen onruststoker.

Eddy Geurtsen

Eddy Geurtsen is al een halve eeuw imker en verbonden aan Bijenvereniging De Vooruitgang in het Achterhoekse dorp Hengelo. Van deze vereniging was hij ruim dertig jaar zowel voorzitter als secretaris. Debuterende imkers neemt hij graag onder zijn hoede. Met plezier deelt hij alle geheimen van het imkeren. In deze serie blikt hij terug op zijn belevenissen.

Foto WildMedia

Rewilding in ons dichtbevolkte land

Tekst Henk van der Scheer

Rewilding beoogt ruimte te bieden aan natuurlijke processen. Hoe doe je dat in een land met veel water, een delta, en met nog veel meer mensen? Een ongerepte wildernis terug brengen in zo'n gebied behoort niet meer tot de mogelijkheden. Een ongerepte wildernis zonder menselijke invloed is hier ondenkbaar. Een landschap dat in slechte staat verkeert kan wel weer natuurlijker worden met beperkte menselijke sturing. Dat is wat rewilders in Nederland beogen en ook doen. Daarin verschillen ze van klassieke natuurbeschermers, die zich richten op een harmonieus samengaan van mens en natuur en vooral zorg hebben voor de kwetsbare natuur. Deze visie berust op het idee van rentmeesterschap waarin de mens zich moreel verantwoordelijk acht voor de zorg door kwetsbare natuur actief te beheren.

Mislukking en succes van rewilding in grotere gebieden

Vaak wordt als eerste voorbeeld van rewilding gewezen naar de Oostvaardersplassen. Die vormen echter al jaren een twistappel vanwege de sterfte van grote grazers door voedselgebrek in de winter. Voor zo'n beleid is onder de bevolking geen draagvlak. Zoals in het eerste deel van de serie over rewilding al is betoogd is daar regulatie nodig van aantallen grote grazers door de mens of door de invoering van predatoren, en ook daar is op dit moment geen draagvlak voor. Datzelfde geldt voor het laten liggen van veel dode dieren.

Een tweede, beter voorbeeld van rewilding is het project 'Ruimte voor de Rivier'. Dat is een meer natuurlijk project, al lopen rewilders ook daar tegen de grenzen aan van wat maatschappelijk aanvaardbaar is. Rivieren worden beheerd door Rijkswaterstaat. Die hanteert richtlijnen, zoals hoeveel bomen en struiken er in de uiterwaarden mogen staan om in tijden van hoogwater geen belemmering te vormen voor een goede doorstroming. Komen er teveel, dan zal gekapt moeten worden.

De Maasplassen in Limburg vormen onderdeel van dat project. Ze zijn ontstaan als grindgaten door de winning van grind in de uiterwaarden. Door die waterberging werd de gewenste hoogwaterbescherming verkregen. Daarnaast werd een nieuwe bestemming gevonden in de waterrecreatie en het ontwikkelen van de natuur.

Een derde voorbeeld is het project van Natuurmonumenten betreffende de ontwikkeling van de Marker Wadden in het Markermeer. Na de afsluiting van het water door eerst de Afsluitdijk en later de Houtribdijk ging de aanwezige flora en fauna van het open water en de moerassige oeverzones in rap tempo achteruit. Daardoor ontstond een bak 'dood' water. Reden voor Natuurmonumenten om in 2012 nog meer financiers te zoeken voor het ontwikkelen van een vogelparadijs in die bak water. Zo zijn er inmiddels zeven eilanden gerealiseerd met ondiepe wateren en flauwe oevers, die begroeid raken met moeras- en waterplanten: een kraamkamer en opgroei-gebied voor vis. Het grootste eiland is open voor publiek dat verschillende wandelpaden en enkele vogelkijkhutten tot zijn beschikking heeft. Het geheel is een aantrekkelijk broedge-

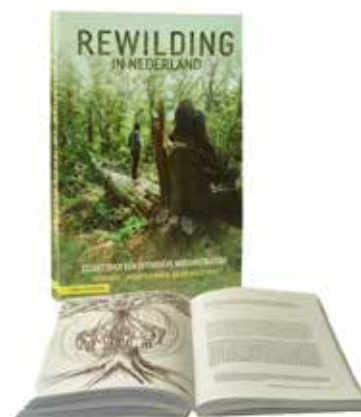

Foto Remco Schoonderwoert

bied voor vogels, waaronder visdieven, kluten en baardmannetjes. Een dergelijk project, net als dat van 'Ruimte voor de Rivier', sluit goed aan bij de Nederlandse situatie van water en land. Die situatie zorgt er ook voor dat grotere predatoren van vogels, zoals vossen, het gebied niet intrekken, al vindt niet iedereen dat een goede situatie.

Een vierde en laatste voorbeeld is de Waddenzee. Deze wordt als een groot deelproject gezien. Men neemt maatregelen om de bodem te beschermen tegen menselijke invloeden. Niet overal mag meer worden gevestigd en de mechanische kokkelvisserij en boom-

Maasplassen in de Limburgse Maas. Foto DS_photography

korvisserij is geheel verboden. In het oostelijk deel van de Waddenzee zijn de mosselvangst en -teelt verboden. Die activiteiten verstoorden het bodemleven teveel.

Tegenstellingen in natuur- beschermingsvisies

In Nederland worden de huidige debatten over natuurbeheer en – bescherming sterk gedomineerd door de tegenstelling tussen de klassieke visie en de op wildernis gerichte visie. De idealen en de ethiek van beide groeperingen verschillen nogal, aldus Martin Drenthen, milieufilosoof aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. De klassieke natuurbeschermers maken zich zorgen over het verdwijnen van weidevogels en de zeldzame flora, maar ze vertellen daarnaast met trots over de orchideeënrijkdom in een zorgvuldig beheerd blauwgraslandje. Rewilders zien vooral hoe zo'n gebiedje alleen kan bestaan dankzij voortdurend en steeds omslachtiger vormen van menselijk ingrijpen. Terwijl klassieke natuurbeschermers veranderingen in het cultuurlandschap proberen tegen te houden, willen rewilders juist nieuwe, wildere land-

Het gaat er steeds om de balans te vinden tussen tegengestelde perspectieven

schappen creëren die op eigen benen kunnen staan. Die verschillen maken ook dat beide groepen natuurbeschermers verschillend aankijken tegen landbouw. Volgens rewilders is de landbouw per definitie er op uit om de natuurlijke biodiversiteit te vervangen door enkele voor de mens nuttige soorten. Volgens rewilders zou natuurbescherming zich moeten richten op het stimuleren van natuurlijke processen, die ten grondslag liggen aan vitale ecosystemen. Niet domineren en controleren, maar wildheid de ruimte laten. Klassieke natuurbeschermers verwijten de rewilders, dat ze alles maar op z'n

beloop willen laten. Is het wel verantwoord om in een cultuurlandschap als dat van Nederland de natuur haar gang te laten gaan? Als we de heide niet beheren, dan zullen zeldzame soorten welke van die habitat afhankelijk zijn, verdwijnen. Het mag nobel klinken om de natuur de ruimte te geven, maar het wildernis-denken loopt het gevaar in onverschilligheid te ontaarden. Zeker wanneer het voorbijgaat aan de verantwoordelijkheid, die wij mensen kunnen voelen voor het voortbestaan van soorten die van onze zorg afhankelijk zijn. In de praktijk gaat het erom een evenwicht te vinden tussen actieve zorg

voor wat kwetsbaar is en terughoudendheid tegenover dat wat wild, robuust en soeverein is, aldus Drenthen. In beide gevallen is er een ethisch besef. Dat is er ook bij boeren. Die zijn zich vaak wel degelijk bewust van de kwetsbare vruchtbaarheid van de grond. En ja, er bestaat een fundamenteel verschil tussen natuurbeheer en agrarisch landgebruik. Natuurinclusieve landbouw verzacht die verschillen. Duidelijk is dat de mensheid een veel te grote ecologische voetafdruk heeft. Dat laat onverlet dat we niet moeten willen verwilderen op land dat bij uitstek geschikt is voor landbouw. En ook het omgekeerde geldt, het gaat er steeds om de balans te vinden tussen tegengestelde perspectieven.

Rewilding rondom Natura 2000-gebieden

Beide 'soorten' natuurbeschermers zien mogelijkheden voor rewilding rondom Natura 2000-gebieden om de

stikstofneerslag in die natuurgebieden te verminderen. Als boeren worden uitgekocht of stoppen met hun bedrijf moet er wat gebeuren met de vrijkomende gronden en dan lijkt rewilding een van de aantrekkelijke opties naast recreatie. Zo ontstaat er een bufferzone om het natuurgebied. Omdat deze voormalige landbouwgronden vaak voedselrijker zijn dan de natuurgebieden waar ze naast liggen, maken vogels graag gebruik van deze combinatie. Een goed voorbeeld is bijvoorbeeld het Bargerveen, in de gemeente Emmen, waar door hoogveenherstel het systeem steeds armer werd aan voedingsstoffen. Dat was goed voor het hoogveen, maar niet voor de insecten die de grauwe klauwieren graag eten. Dankzij die bufferzone op voormalige landbouwgrond in de nabijheid van de hoogveenkern, konden de grauwe klauwieren daar hun voedsel halen en broeden in de hoogveenkern.

Daarnaast is rewilding een optie om de slechte staat van een aantal huidige landschappen te verbeteren. Vaak gaat het dan om deelprocessen om die gebieden weer natuurlijker te maken. Overigens is de grootte van de schaal waarop verwilderd wordt geen criterium, aldus Liesbeth Bakker, één van de auteurs van het 'handboek' *Rewilding in Nederland*.

In *Bijenhouden* van december komt onder andere de waterberging rondom de stad Groningen aan bod en het uitzetten van Zweedse korhoenders op de Sallandse heuvelrug. De laatste bijdrage(n) in deze serie zal/zullen gaan over rewilding van honingbijen. ●

Herstel van veengroei in het Bargerveen. Foto Condorpasa

Landelijke Open imkerijdagen 2023

Tekst en foto's Abe Maaijen

Op zaterdag 8 en zondag 9 juli 2023 organiseerde de NBV samen met tientallen lokale verenigingen en individuele imkers de Landelijke Open Imkerijdagen (LOI). Er waren dit jaar 189 deelnemende locaties door heel het land met een geschat bezoekersaantal tussen de 10.000 en 15.000 mensen. Tijdens de imkerijdagen bezoeken geïnteresseerden van jong tot oud de bijenstand en nemen ze een kijkje in de bijenkast, proeven van lekkerste honing onder begeleiding van enthousiaste bijenhouders. Beeldredacteur Abe Maaijen bezocht er dat weekend twee en schreef dit beeldverslag.

Landgoed Zonheuvel

Als eerste ga ik op zaterdag langs bij de open dag in Doorn op landgoed Zonheuvel. Hier zijn imkervereniging 'Scherpenzeel-Woudenberg' en bijenvereniging 'Heuvelrug Bij1' actief. Het een drukte van belang, de verenigingen hebben leuke activiteiten opgezet. Uiteraard is er een imker die de bezoekers een bijenkast van buiten en van binnen laat zien. Wie wil kan een kap opzetten en van heel dichtbij het volk bekijken of zelf een raam vasthouden. Verder worden er bijenhôtelletjes gemaakt. In stammetjes hout worden vele gaatjes geboord. Ook staan er imkers in kraampjes die info uitdelen over de vereniging of bijenproducten verkopen.

In het openlucht theater is een Bijentheater, waar Maja de Bijna en 'Caroline van der Plas' in discussie gaan en een quiz spelen met vrijwilliger uit het publiek. Deze gezellige dag werd door ongeveer 800 mensen is bezocht.

Groene Hart

Op de zondag breng ik een bezoek aan de imkervereniging 'Groene Hart' in Boskoop. Het is vandaag met 30°C ontzettend warm. Dat is zeker een reden voor bezoekers om thuis te blijven. Het is hier vandaag vrij rustig, maar zeker niet ongezellig. Onder parasols is een informatietafel ingericht en vrijwilligers tonen de bezoeker de prachtige bijenstal. Kinderen kunnen een puzzeltocht door de tuin rond de bijenstal maken. Ook is er een wandeltocht door de omgeving uitgezet. Aan de tekentafel ontstaan prachtige kunstwerkjes.

Landelijke Open Imkerijdagen 2024

De Landelijke Open Imkerijdagen is een jaarlijks terugkerend evenement. In 2024 vindt dit plaats in het tweede weekend van juli (13 & 14 juli). Aanmelden voor de 2024 editie kan binnenkort op [bijenhouders.nl](https://www.bijenhouders.nl).

Grote interesse voor de fotoserie 'Van bij tot honing'.

Onder het toezien van imker en leermeester Annet Kunneke showden kinderen hun creaties.

Foto Bart de Haan

Veel verschillende activiteiten op landgoed Zonheuvel Doorn.

Foto NBBV Leeuwarden

NBV Nederlandse Bijenhouders vereniging

Vanuit het bestuur

Kastregistratie

Au! Vriendelijke bijen zijn het. Maar toch besloot een van de werksters dat mijn aanwezigheid op dat moment vlakbij de bijenkasten ongewenst was. Terwijl haar zusters onvermoeibaar doorgingen met het halen van nectar en stuifmeel is dit exemplaar doelgericht naar mijn hoofd gevlogen en heeft gestoken. Achteraf moet ik denken aan de opmerking van een oudere imker die ik onlangs sprak. "Het is maar goed dat bijen steken, anders hield iedereen bijen." Volgens een andere imker is het simpelweg communicatie; de werkster brengt een duidelijke boodschap over. 'Weg hier!'

Communicatie kan ook in de mensenwereld pijnlijk zijn. Onlangs zegde een lid op met als belangrijkste argument dat de NBV meewerkt aan kastregistratie van honingbijen in Nederland. Dat stak. Net als de stekende bij levert zo'n opzegging weinig ruimte voor een goed gesprek op. Terwijl het juist bij kastregistratie hier wel om draait. Gesprekspartners zijn op dit moment de Europese Unie, het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en organisaties zoals de NBV en Imkers Nederland die gezamenlijk overleggen in het Imkeroverleg.

Als lid van de Europese Unie ontvangt Nederland via het ministerie van LNV subsidiegelden op basis van het aantal volken honingbijen in Nederland. De EU heeft daarvoor de verplichting van kastregistratie als voorwaarde. De Universiteit van Wageningen (WUR) ontvangt jaarlijks deze subsidie dat is bedoeld voor onderzoek naar bijengezondheid. Ook andere partijen zoals de hogescholen en kennisinstituten kunnen aanspraak maken op dit geld met een goed voorstel voor onderzoek. Het gaat hier om een bedrag van ongeveer 400.000 euro. De helft afkomstig van de EU en de andere helft is afkomstig van het ministerie. Onderzoek naar bijengezondheid is belangrijk en daarom wil de NBV overleg voeren over de wijze waarop kastregistratie werkbaar is. Zonder deze registratie vervalt de subsidie voor onderzoek. Als bestuur van de NBV willen we daarom gesprekspartner zijn van het ministerie, binnen het Imkeroverleg en uiteraard van onze eigen leden. Het overlegt lastig wanneer een contactpersoon bij het ministerie ontbreekt of wanneer het contact met collega-organisaties te wensen overlaat. In deze relaties hebben we de afgelopen anderhalf jaar veel tijd en energie gestoken. Met resultaat! Het Imkeroverleg functioneert inmiddels naar behoren en bij het ministerie is inmiddels een vaste contactpersoon die kennis heeft van het houden van honingbijen. Op de NBV website kunt u in een nieuwsbericht van half juni lezen hoe de stand rond de kastregistratie op dit moment is. De insteek van het imkeroverleg is steeds geweest dit zo eenvoudig mogelijk te laten zijn en gericht op bijengezondheid en geen methode om belasting te gaan heffen over honinginkomsten. Dit laatste is door het ministerie van LNV overigens al toegezegd. De registratie zou voor houders van minder dan 25 volken geen kosten met zich mee moeten brengen. Uiteraard horen we als bestuur van de NBV graag van leden, lokale verenigingen en de ledenraad hoe u hier tegenaan kijkt. Simpelweg boos worden en verwachten dat de NBV wetgeving naast zich neerlegt is heilloos. Net als die steek van die ene bij overigens, na zo'n steek sterft ze immers en levert geen enkele bijdrage meer aan haar volk.

Wijnand Lodder
Voorzitter NBV

Agenda

Kijk op de NBV-website www.bijenhouders.nl voor actuele informatie.

10.10.23 - online

Webinar Aziatische hoornaar

November Studiedagen NBV - webinars:

2 november met als thema 'Methode volkenvermeerdering met geïntegreerde varroabestrijding'

16 november met als thema "Welk bijenras kies ik als (startende) imker' én 'Inzaaien van bloemenmengsels, voor- en nadelen, ecologisch beheer'.

Fysieke studiedagen:

Deze worden georganiseerd door de NBV-groepen. Voor nu bekend op:

11 november Assen met de onderwerpen 'Relatie honingbij-wilde bestuivers', 'Aziatische hoornaar' en 'Biodiversiteit en zwarte bij'.

18 november Breda met als thema 'Verbinding'

25 november Merkelbeek over bijengezondheid (lezing in het Duits), over hypothermie en over KI bij bijen.

25 november St. Pancras
Aziatische hoornaar/ Marianne Meijboom

Vraag en aanbod

Gevraagd: Gebruikte simplex bijenkasten.

Moeten in goede staat zijn. Info naar gjahassink@hotmail.com (Ootmarsum).

Watermint met honingbij. Foto Abe Maaijen

Studiedagen NBV 2023 - Bijengezondheid en meer

Dit jaar zijn er naast twee webinars weer vier volledige studiedagen op locatie. De regio's die de studiedagen organiseren bieden de bezoeker een gevarieerd en leerzaam programma. Tijdens de studiedagen staat (verbetering van) de gezondheid van onze bijen centraal.

2 november webinar

Methode volkenvermeerdering met geïntegreerde varroabestrijding' of Drie voor de prijs van één: Dood aan de varroa, lang leve het volk! / Jan Luesink

Jan Luesink is fulltime bijenhouder en bijenteeltleraar. Hij is secretaris van de Beroepsvereniging Nederlandse Imkers. Jan is op 15 jarige leeftijd begonnen met imkeren. Hij imkert nu met 200 volken en 100 teeltvolken. De teelt is voornamelijk gericht op varroaresistentie. Hierin werkt hij samen met Arista Bee Research en diverse telers in Europa.

In zijn presentatie toont Jan hoe hij gebruik maakt van de drang om te zwermen om te komen tot een effectieve varroabehandeling. Er worden drie doelen behaald: 1) De zwermdrang is weg: geen zwermcontrole meer nodig. Tijdsbesparing en rust voor het volk. 2) De varroamijten zijn zeer effectief behandeld waardoor we gezonde volken hebben. Geen winterverliezen meer! 3) Naar keus: we maken nieuwe volken of versterken onze productievolken. In de basis wordt zoveel mogelijk aangesloten bij de natuurlijke cyclus van het bijenvolk. De imker werkt hierin samen met de bijen. De varroabehandeling kan biotechnisch gedaan worden of er wordt gebruik gemaakt van oxaalzuur. In deze presentatie wordt ook ingegaan op het belang van stuifmeel / voeding, raatvernieuwing en kenmerken van gezonde volken. Sinds Jan deze methode toepast heeft hij geen winterverliezen meer. Dit met meer dan 200 volken. Dit is mogelijk voor iedereen!

11 november Assen

Relatie honingbij-wilde bestuivers / Marianne Meijboom

Marianne Meijboom werkt als beleidsadviseur biodiversiteit & bijengezondheid op het NBV kantoor in Ede. Tijdens de studiedag in Assen zal Marianne de relatie tussen de honingbij en andere bestuivers belichten. In de media wordt de honingbij neergezet als bedreiging voor de wilde bij maar is dit wel zo? Wanneer zijn honingbijen en andere bestuivers concurrenten van elkaar en wanneer niet? Tijdens de lezing zullen de hoofdoorzaken van de achteruitgang van bestuivers besproken worden en is er aandacht voor de onderzoeken van EIS die ten grondslag liggen voor het weren van de honingbijen van de heide.

Ontwikkeling genetische merkers voor Varroa Sensitief Hygiëne (VSH) gedrag van bijen / Frens Pries

Frens Pries werkt als docent-onderzoeker bij Hogeschool Inholland. Hij zet zich in voor het onderzoeksthema honingbijen en biodiversiteit.

Arista Bee Research en ook vele BD-imkers weten het: imkeren zonder chemische bestrijding van de varroamijt kan. Alleen: het is heel arbeidsintensief, duurt lang en is kostbaar, of het leidt tot hoge wintersterfte. In een samenwerkingsverband van Arista Bee Research, Hogeschool Van Hall Larenstein, Hogeschool Inholland en Bejo Zaden worden nu genetische merkers ontwikkeld waarmee waarschijnlijk de teelt van varroaresistente bijen gemakkelijker, sneller en veel goedkoper wordt. In deze presentatie wordt de stand van zaken in het project doorgenomen en de mogelijkheden in de toekomst besproken.

Aziatische Hoornaar / Leontine Uijthof
Leontine Uijthof is hobby-imker en leraar

imker-in-opleiding. Ze maakt zich ernstig zorgen over de opmars van dit insect. Deze ongewenste bezoeker slaat inmiddels via Frankrijk en België zijn vleugels uit in Nederland. In veel delen van het land is het beestje al gesignaleerd, met name in de provincies aan de Belgische grens is een enorme toename van het aantal koninginnen en nesten.

Biodiversiteit en zwarte bij / Lodewijk ten Have

Lodewijk ten Have is fotograaf en eigenaar van Imkerij De Bijenhaven in Zevenhuizen (Gr). Tevens is Lodewijk Ambassadeur Biodiversiteit van de NBV, leraar bijenteelt en honingkeurmeester. Lodewijk heeft de zwarte bij opnieuw geïntroduceerd in het Groningse Westerkwartier. Zijn opa imkerde daar vroeger al mee. De vraag die hij zich stelde was hoe de zwarte bij terug te krijgen. Met een groep imkers uit de buurt heeft hij de zwarte bij weer in zijn oorspronkelijke soort teruggeteeld. Lodewijk zal in zijn inleiding zijn publiek meenemen in dit proces.

16 november webinar deel 1 Welk bijenras kies ik als (startende) imker / Mari van Iersel

Mari van Iersel is erelid van de NBV, leraar imkeren en heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de totstandkoming van het cursusboek bij de huidige basis cursus imkeren. Met meer dan 50 jaar ervaring als imker heeft hij een ruime kennis van de honingbij en van omgaan met bijen. Op donderdag 18 november trapt Mari van Iersel de tweede online studiedag af met een presentatie over bijenrassen. Als beginnend imker start je vaak met een volkje van de vereniging. Een bijenvolk hebben is al heel wat en van welk ras dat is, is dan nog helemaal

niet van belang. Dan kom je op het punt dat je de bijen beter begrijpt en je je af gaat vragen hoe je met zachtaardige bijen kunt werken. Dan kom je al snel terecht bij de vraag of je een keuze zou moeten maken voor een bepaald bijenras. Wat zijn de voor- en nadelen van werken met een bepaald ras? In zijn presentatie gaat Mari in op deze vragen. Hij gaat dieper in op de in Nederland aanwezige honingbijrassen, de eigenschappen van de rassen en hoe we daar als imker mee om kunnen gaan. De presentatie is erg interessant voor zowel de beginnende imker als de gevorderde imker die een bewuste keuze voor een bepaald ras wil maken.

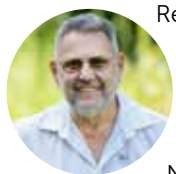
16 november webinar deel 2 Inzaaien en aanplanten met kansen voor flora en fauna / Baudewijn Odé

Baudewijn is botanicus en werkzaam bij FLORON. Dat is een stichting die in Nederland het onderzoek coördineert naar het voorkomen van wilde plantensoorten.

Inzaaien of aanplanten van bloeiende planten lijkt soms wel DE oplossing voor de problemen die insecten ervaren, of misschien zelfs wel voor alle problemen die onze biodiversiteit raken. Het is af te lezen aan het aantal initiatieven waarbij je zakjes zaad krijgt om kwistig mee rond te gaan strooien. Is het op deze manier zaaien wel zo nuttig of zijn er ook risico's te benoemen? Hoe kunnen we de biodiversiteit in onze tuinen, parken en bermen echt verbeteren?

18 november Breda De Aziatische hoornaar / René De Backer

René De Backer is voorzitter van het Vlaams Bijeninstituut (VBI) VZW. Dat lijkt qua organisatie veel op de NBV. Het Vlaams Bijeninstituut is meer dan een zuivere koepel voor imkers en imkerverenigingen. Zij verbindt alle bijenliefhebbers in Vlaanderen die - al dan niet actief - wensen samen te werken tot een milieu dat alle bijen ten goede komt. René gaat in zijn voordracht in op de

herkenning van de soort Aziatische hoornaar (AH). Ook kijkt hij terug hoe de soort in Europa is gekomen en hoe de verspreiding ervan is. Verder behandelt hij de leefwijze en de voortplanting van de AH. Welke gevaren zijn er voor de bijen en voor de mens. Tenslotte gaat hij in op de geschiedenis van de bestrijding ervan in Europa; de gebruikte middelen, de mislukkingen en successen.

Het verdwijnsyndroom / Erik Goris

Ook Erik Goris is verbonden aan het Vlaams Bijeninstituut. Hij houdt zich vooral bezig met onderzoek naar bijengezondheid. Hiervoor is hij verbonden aan de Bijengezondheidsdienst en het Expertisecentrum van het VBI.

In zijn inleiding over het verdwijnsyndroom stelt Erik de vraag waarom imkers in België spreken van een syndroom en niet van een ziekte. Vervolgens behandelt hij de oorzaken van het syndroom en hoe we als imker er voor kunnen zorgen dat we het kunnen voorkomen.

25 november St. Pancras Aziatische hoornaar/ Marianne Meijboom

Marianne Meijboom werkt als beleidsadviseur biodiversiteit & bijengezondheid op het NBV kantoor in Ede en maakt onderdeel uit van de taskforce Aziatische hoornaar.

De Aziatische hoornaar is nu een paar jaar in ons land en zij zal op 25 november in St. Pancras vertellen over deze invasieve exoot die mogelijk grote schade kan toebrengen aan de imkerij, biodiversiteit en fruitsector. Vragen zoals: Wat is de kennis van nu, wat is de stand van zaken en wat kunnen we doen om de Aziatische hoornaar te beteugelen, zullen hierbij aan bod komen.

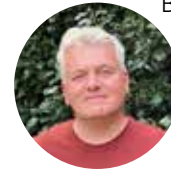
Bijengezondheid / Jan Kruit

Jan Kruit is meer dan 50 jaar imker in Ter Apel. Hij imkert met carnica, is koningin-teler en bestuivings- en honingimker. Verder is Jan lid van de commissie Bijengezondheid NBV en

Bijengezondheidscoördinator in de provincie Groningen. Zijn lezing gaat over de uiteenlopende bijenziekten en bedreigingen van onze honingbijen.

Korfimkeren / Bart de Coo

Bart de Coo is leraar Nederlands en bijenteeltleraar. Ook was hij tien jaar lang redacteur van *Bijenhouden*.

Bart stelt dat de bijenkorf terecht is achterhaald. De moderne raampjeskast is om allerlei redenen een veel betere bijenwoning. Precies om die reden is de bijenteelt in ronde korven zo leerzaam en interessant. Bart probeert de kunst van het korfimkeren te herontdekken, gebruikmakend van moderne kennis en inzichten.

Pollen onderzoek / Annemieke Timmerman

Annemieke is allround imker, docent bijenteelt, keurmeester bijenproducten, Ambassadeur duurzame bijenteelt en biodiversiteit in Stichting BeeSupport.

Annemieke Timmerman gaat het hebben over hoe een bij stuifmeel verzamelt en de verwerking van stuifmeel en honing door bij en mens. Het maken van de preparaten en de toepassing van de microscoop zal zij laten zien. Door de microscoop kun je ook zelf de wonderlijke vormen en kleuren van stuifmeel bekijken. Voor iedere imker een must om goed te kunnen begrijpen hoe het stuifmeel in honing komt en hoe wij wijzer worden van de analyses van honing.

Onderzoek naar wintersterfte en virussen / Harmen Hendriksma

Harmen Hendriksma is bijenonderzoeker bij Bijen@wur in Wageningen. Hij verdiept zich in allerlei bijenthema's zoals ziektes en plagen, voeding, bestuiving, concurrentie, klimaat en bijgedrag.

Harmen houdt een bloemlezing van recent onderzoek bij Bijen@wur aan onder andere wintersterfte en virusinfecties.

25 november Merkelbeek

In Merkelbeek verzorgt **dr. Christoph Otten** van het Fachzentrum Bienen und Imkerei in Mayen in het ochtend-gedeelte een lezing over bijengezondheid. (Duits gesproken). Na de lunch kun je deelnemen aan verschillende workshops. Zo zal **Albert Reynaers** uit Genk een voordracht houden over hypothermie. In zijn tweede workshop gaat hij dieper in op het onderwerp kunstmatige inseminatie. Daarnaast geeft **Cyriel Lendfers** uit Heerlen twee maal een workshop over de concurrentie tussen de honingbij en wilde bij. Het volledige programma vindt u op de site van de NBV.

Workshops

In het middagprogramma vinden er diverse presentaties/workshops plaats.

Honingkeuring

Het Bijkersgilde biedt, evenals vorig jaar, naast de traditionele keuring op de fysieke locaties (behalve Assen) een honinganalyse aan. Naast het vochtgehalte werden toen ook het HMF-gehalte, de geleidbaarheid en de optische rotatie van de honing gemeten. Het Bijkersgilde en de NBV zijn van mening dat deze wijze van keuren waardevol is en daarom zal ook dit jaar op alle studiedagen de honing worden geanalyseerd op bovenstaande onderdelen. Uiteraard blijven de traditionele onderdelen ook gekeurd worden. Dit onderzoek brengt wel extra kosten met zich mee. Voor een 'normale' keuring wordt € 3,- per inzending gevraagd. Als u de volledige analyse wilt, betaalt u € 6,-.

Let op: omdat de analyse veel tijd kost, kunnen we slechts aan 30 inzenders van honing deze mogelijkheid bieden. Naast honing kunt u natuurlijk ook andere bijenproducten laten keuren. Ook dit kost € 3,- per inzending. Er wordt gekeurd volgens het reglement van 2015 dat u kunt vinden op www.bijkersgilde.nl/publicaties. Een verkorte versie met de voornaamste inleveringsvoorwaarden is te vinden op de website van het Bijkersgilde.

Oproep!

Hebt u een bijzonder of interessant stuk gereedschap of een bijzondere verzameling van imkermaterialen of anderszins rariteiten op het gebied van bijhouden, dan bieden we de mogelijkheid om deze tijdens de fysieke studiedagen aan het grote publiek te laten zien. Graag vooraf bij uw aanmelding vermelden.

Foto kostik2photo

Data en locaties fysieke studiedagen

11 november 2023: Assen, Dorpshuis De Schulp, Buizerdstraat 10, 9404 BB.

18 november 2023: Breda, CURIO-vestiging: Frankenthalerstraat15, 4816 KA.

25 november 2023: Merkelbeek, BMV De Henkhof, Clemensweg 1, 6447 AZ.

25 november 2023: Sint Pancras, Dorpshuis De Geist, Vinkenlaan 7, 1834 GN.

Online aanmelden én betalen

De toegang voor de fysieke studiedagen bedraagt € 25,- voor NBV-leden en € 40,- voor niet-NBV-leden, dit is incl. de lezingen, koffie/thee en een lunch.

Aanmelden kan via de NBV-website ... < >. Geeft u aan dat u NBV-lid bent, dan vraagt het systeem of u dit wilt bevestigen door in te loggen met uw mailadres en uw wachtwoord. Bij het aanmelden betaalt u direct online. U ontvangt een bewijs van betaling (ticket) dat bij binnenkomst op de studiedag zelf als entreebewijs geldt.

Deelname aan de webinars is voor NBV-leden gratis. Niet-NBV-leden betalen € 10,- per webinar.

Uitvoerige informatie en aanmelden op de NBV-website: bijenhouders.nl/studiedagen. ●

Bijenhoudersvereniging St. Ambrosius Dongen

Tekst en foto's Marja van Hedel

Toen er in 2014 plannen waren om een weg dwars over de grond van onze bijenstal in Dongen aan te leggen, moest de vereniging op zoek naar een nieuwe locatie voor een bijenstal. Die werd gevonden in Kaatsheuvel, aan de Bernsehoef. Op een terrein van een halve hectare was daar ruimte genoeg om een bijenstal te zetten en nog voldoende plaats over om ook de natuur en de biodiversiteit een handje te helpen. Met resultaat.

Dassen en vossen

Door de grote verscheidenheid aan bomen, kruiden en struiken, de hoogteverschillen en de open plaatsen, is het gebied inmiddels een goed onderkomen voor allerlei soorten insecten, muizen, vogels, vlinders, libellen en amfibieën. Ook kleinere zoogdieren als egels, eekhoorns en konijnen zie je er rondlopen. Zelfs de vos heeft er al vele jaren zijn hol. Een gevonden vossen-schedel getuigt daarvan. Op beelden van een geplaatste nachtcamera waren niet alleen konijnen en een vos zichtbaar, maar ook een das. De das komt ook af op onze vogelvoederplaatsen en laat allerlei wissels achter, die hij regelmatig gebruikt. We hebben een vaste bezoeker in onze tuin: een buizerd, die hier genoeg prooiën kan vangen en daarnaast het lef heeft om ons terras te bezoeken.

Door de open stukken te verschralen en het gras af te voeren krijgen oorspronkelijke planten weer een kans. Zelfs orchissen steken hun koppies weer boven het maaiveld. Er zijn krokussen geplant die voor vroege nectar zorgen. Maar niet alleen de honingbijen hebben hier een goed

Onze tuin.

onderkomen. Ook aan solitaire bijen is gedacht. In de open zanderige stukjes en in de oude zandwal kunnen de zandbijen hun nestjes maken. In de verschillende insectenhôtels is ook voldoende plaats voor allerlei wilde bijen en andere insecten. Zo wordt op verschillende manieren de biodiversiteit bevorderd.

Ontstaan Natuurtuin

Ooit was op dit stukje Bernsehoef in Kaatsheuvel een gemeentelijk opslagterrein te vinden en er was ook enige tijd een woonwagenkampje gevestigd. Daarna heeft het zo'n 30 jaar braak gelegen. In 2016 waren er aarden wallen aan de buitenkant van het perceel, waar allerlei soorten bomen op groeiden. In het middengedeelte bevond zich voornamelijk een dichte opslag van abelen, bramenstruiken, brandnetels en grassen. Het gebiedje bood een onderkomen aan allerlei dieren.

Vanaf eind 2016 huurt de bijenhoudersvereniging dit perceel en kreeg de tuin de naam: Natuurtuin Bernsehoef. Verschillende imkers uit Kaatsheuvel en Sprang-Capelle zijn lid van St Ambrosius Dongen. Zij hebben nu een plek dicht bij huis om hun kasten te plaatsen. De imkers maakten als eerste omwallingen van snoeihout. Zo'n

Onze stal.

De imkers op de foto toonden de inhoud van de kast tijdens een door mij gegeven rondleiding aan Oekraïense kinderen die in Kaatsheuvel opgevangen worden.

omwalling biedt volop schuilplaatsen voor vogels en allerlei andere kleine dieren zoals egels en muizen. Daarna plaatsten de imkers verschillende kasten in een tijdelijke bijenstand die ze maakten van steigerpijpen. Daarna lag de aanpak van dit terrein even stil, omdat de aandacht uitging naar de locatie Kandoel in Dongen.

Koningslindes

Tijdens de Boomplantdag in maart 2019 pakte de bijenhoudersvereniging de draad weer op met de feestelijke onthulling van twee koningslindes die al eerder geplant waren. Kinderen van groep 1 en 2 van OBS de Touw ladder traden samen met de wethouder op

en openden de tuin. Wereldgemeente Loon op Zand schonk fruitboompjes en diverse bessenstruikjes die de kinderen hebben geplant. Daarna vulden ze het bestaande insectenhotel van pallets met onder andere dakpannen, stenen, stro in potjes, rietstengels en boomstammetjes met gaatjes. Vervolgens ging het hard met de ontwikkeling van de natuurtuin. Met een bijdrage vanuit het Stimuleringsfonds van de Rabobank schafte de vereniging een zeecontainer aan voor opslag en als educatieruimte. Een groepje imkers uit Kaatsheuvel was elke dinsdagmorgen in de tuin bezig. Ze legden paadjes aan en verwijderden opslag van abelen en bramen om open ruimtes te

creëren waar ze bloemen en graan zaaiden. Ze maakten een laagte waar later een vijver is gekomen. Tenslotte plantten ze notenbomen, kastanjes en wilgen.

Natuurlijke uitstraling

Voor de tijdelijke bijenstand van steigerpijpen maakten de imkers een vervanging met een meer natuurlijke uitstraling. Aan de container maakten ze balken die gestut werden door boomstammen. Dakplaten vormden het dak met daarop groene plagen waar allerlei insecten een schuilplaats vinden. Begin 2021, toen de bijen in winterrust waren, was de schans klaar en kregen de bijenkasten de nieuwe plek.

De bijenhoudersvereniging heeft als hoofddoel het bijenhouden stimuleren en kennis daarover vergroten. Het bevorderen van de biodiversiteit en het geven van educatie is een belangrijk nevendoel. We maken ons zorgen over het schrikbarend snel afnemen van het aantal insecten en de bedreiging van hun leefgebied. We willen het belang van bestuiving door insecten onder de aandacht brengen. Om die reden organiseren we regelmatig kijkavonden, open dagen en excursies. Vaak gecombineerd met een presentatie over onze bijen. Dit doen wij zowel voor kinderen als volwassenen.

Onze vereniging heeft inmiddels ruim vijftig leden en twee locaties, Kandoel-tuin in Dongen en Bernsehoef in Kaatsheuvel. ●

Wilde planten alom.

Bijenmarkt Uddel

Tekst en foto's Abe Maaijen

Zaterdag 8 juli 2023. Het is de tweede zaterdag in juli, de traditionele datum voor de bijenmarkt in Uddel. Dit jaar organiseerde bijenhoudersvereniging 'De Vierkante Korf', lid van de landelijke bijenhoudersvereniging 'Imkers Nederland', de markt alweer voor de 40^e keer. De vereniging had graag minstens veertig kasten en korven op de markt willen zien, maar met het aantal van dertig kasten en twee korven waren ze ook tevreden.

Bijenkeuring

De bijenkeuring stond onder leiding van marktmeester Geurt Boeve. De keurmeesters waren Jan Eppinga, Hasan Akbah en Wim Engelenburg. Zij beoordelen de kasten en korven op verschillende punten. Jan Eppinga legde van tevoren uit waar de jury op let.

Hieronder een aantal van deze punten.

- de staat van de kast of korf, hoe ziet deze er uit,
- de sterkte van het volk,
- hoe zit het volk in de kast,
- de staat van de ramen en raten, hoe zien die er uit,
- de broedstand,
- de voedselpositie,
- de geaardheid van het volk.

Deelnemer Daan Ludwig had veel van de kasten aangevoerd. Dat hij zijn materiaal en bijen goed in orde heeft blijkt wel uit het feit dat hij alle prijzen in de wacht sleepte.

Dine Ludwig, het dochtertje van Daan, is de 'verzorgster' van de winnende kast. Zij heeft de kast zelf beschilderd, een opvallende kast tussen de standaard kasten. Zo trots als een pauw loopt Dine met haar berokertje tussen de kasten door.

Gezellige markt

Naast de bijenkeuring was er deze tweede zaterdag in juli een gezellige bijenmarkt met veel kramen. Er waren kramen met imkerbenodigdheden en honingproducten. Er was een demonstratie korfvlechten en een demonstratie wasraat gieten. Uiteraard ontbrak de observatiekast niet. ●

Keurmeester Hasan Akbah haalt een raam uit een aangevoerde kast.

De winnende kast. Verzorgster Dine Ludwig staat bij 'haar' kast, trots als een pauw.

Een lid van de werkgroep Pollen onderzoek achter de microscoop.

Lief en Leed

In memoriam

Ger Linders

Op woensdag 14 juni 2023 is Ger Linders overleden. Ger was 83 jaar. Zijn gezondheid ging al langere tijd achteruit. We kenden Ger als een aimabel persoon, een bevoegen bestuurder en penningmeester. Lange tijd was hij secretaris/penningmeester van de Bond van Bijenhouders van de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB). Ger was vanuit de Limburgse bond nauw betrokken bij het fusieproces van de drie bijenhoudersorganisaties naar de NBV. Vanuit de fusie was Ger van 1 januari 2006 tot 17 februari 2016 secretaris/penningmeester van de Groep Limburg van de NBV. Ingewijden zullen hem herinneren als kritisch op de financiële gang van zaken van de vereniging en het toenmalige Bijenhuis. Van Ger's financiële deskundigheid hebben de imkers in Limburg, maar ook de landelijke NBV, veel profijt gehad.

Ger was van 1999 tot 2012 penningmeester van de Imkervereniging Horst e.o. In 2006 werd het vernieuwde Zoemhukske Praktijkcentrum Bijenteelt geopend. Dankzij zijn grote netwerk en het aanboren van subsidiepotjes bij EU, provincie en gemeente heeft Ger de financiering van de nieuwbouw zodanig rond gekregen, dat bij de oplevering er een geringe hypotheek overbleef. Ook heeft hij met zijn achtergrond in de bouw zijn kennis en ervaring gebruikt om de sloop van het oude gebouw en de nieuwbouw in goede banen te leiden.

Ger was een mensen-mens, was breed geïnteresseerd, hield voet bij stuk wanneer hij dacht het bij het juiste eind te hebben en voelde zich zeer verantwoordelijk. Hij was vooral ook natuurmens.

We wensen Ria en de verdere familie veel sterkte bij het verwerken van dit grote verlies.

NBV-groep Limburg en Imkervereniging Horst e.o.

In memoriam

Athanasius van de Ven

Op 12 mei kregen we uit Eindhoven het droevige nieuws, dat ons erelid Broeder Athanasius overleden is. Hij was 71 jaar een trouw lid van de Congregatie van de Broeders van Onze Lieve Vrouwe van Lourdes.

De Congregatie was eerst in Dongen gevestigd. Daar werden vanaf 1800 al bijen gehouden. Vanaf 1950 ontfermde Broeder Athanasius ontfermde zich over de bijen. Hij werd toen lid van Bijenhoudersvereniging St Ambrosius Dongen. In 2020 was hij 70 jaar lid en mochten we hem de oorkonde van de NBV uitreiken.

In 2009 verhuisden de broeders van Dongen naar Eindhoven. Ook de bijen van Broeder Athanasius gingen mee. Hij heeft nooit cursussen gevolgd, maar leerde het vak door deel te nemen aan NCB-excursies, ervaren imkers te helpen en daar de vaardigheden af te kijken. In de uitgestrekte tuin van Glorieux had hij in 2020 nog vijf carnica volkjes, die hij dagelijks met zijn scootmobiel bezocht.

Met Broeder Athanasius is een zeer aimabele en vriendelijke man heen gegaan. Wij wensen zijn nabestaanden en medebroeders heel veel sterkte met dit verlies.

Bestuur St Ambrosius Dongen

Bij in Oostindische kers. Foto Abe Maaijen

Imkerij de Werkbij zorgt samen met imkers in Nederland voor de bijen en de natuur. Het bijenvolk heeft ons zoveel te bieden! Bestuiving, honing, bijenwas, en behoud van biodiversiteit.

Welkom in de Werkbij-winkel in Vaassen (Veluwe) voor

- kennis en expertise over imkeren
- imkermaterialen (ook ze hands) en het beste advies
- imkerinloop elke zaterdagochtend (Gatherweg 34)

De Werkbij is groothandel in honing, propolis-producten, glazen potten en deksels

Drachtplanten van Happy Bee Plant in Vaassen (Veluwe)

Bezoek natuur- en pluktuin De Gatherhof!

Inkoop alle soorten honing en bijenwas
Neem contact op met André (0317-612942). Koffie staat voor je klaar!

Liefde voor bijen en mensen

Winnaar MVO-prijs Veenendaal 2022

Vaassen: Gatherweg 34 | Veenendaal (Groothandel): Laan der Techniek 21
T 0317-612942 | info@dewerkbij.nl | www.dewerkbij.nl

Imkervakhandel Het ielgat imkermaterialen en bijenproducten

Voor de beginnende imker leveren we een compleet starterspakket voor een voordelige prijs.

Starterspakket:

- Imkerblousson
- Zak bijentabak
- Leren handschoenen
- Beitel
- RVS beroker D8cm
- Vegertje

Kunststof Segebergers
De Segeberger gemodificeerd kunststof bijenkast van Het ielgat onderscheidt zich van andere Segebergers door een perfecte maatvoering.

Imkervakhandel Het ielgat Webshop: www.ielgatshop.nl
Amen 35 | 9446 PA Amen Blog: www.hetielgat.nl
0592 465887

Bijenkasten.nl

Alles voor bijen en imkers onder 1 dak

Bijenkasten van o.a. red cedar in: Spaarkast, Dadant, Easy Grip Ecoline of Langstroth

- Ramen • Glazen dekplanken • Glazen potten • Kunstraat
- Wassmelters • Honingslingers • Moerroosters *met*
of *zonder* houten lijst

Sterke hoekverbinding,
kasten met de hoogste
kwaliteit!

Spaarkast set beschikbaar
met 2 BK 1 HK & 2 BK 2 HK

Leverbaar vanaf: € 269,-

 @bijenkasten.nl

Shop op
Bijenkasten.nl

M: info@bijenkasten.nl
T: 085-130 21 01

Californiëdreef 26
3565 BL Utrecht

125.
JAAR

Bijenhuis
Wageningen,
belevingswinkel
voor iedereen!

“Nieuw”

BOOMSTAM KAST

Deze **exclusieve** kast is nagemaakt van de traditionele Afrikaanse boomstam kast.

BESCHERMINGSKOEPEL

Door de **unieke** beschermingskoepel van hard kunststof kan het volk geobserveerd worden **zonder** het **te verstoren**.

RONDE RAMEN

Door de ramen te **roteren** loopt de onverzegelde honing naar beneden wat de bijen ertoe aanzet om het verder in te dikken, waardoor er een **rijke smaak** ontstaat

Het Bijenhuis - Grintweg 273, 6704 AP Wageningen - T - 031 742 2733 - info@bijenhuis.nl

www.bijenhuis.nl